ВЫДАННЕ АСВЕТНІКАЎ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

НАСТАЎНІЦКАЯ газета

Выходзіць з 20 снежня 1945 года

№ 4(5186) Чацвер, 11 студзеня 2001 года

Кошт у розніцу — 47 руб.

З чым ідзём да дзяцей?

Танталавы пакуты

Што з'яўляецца асновай творчага педагагічнага мыслення?

ТАКОГА мноства шчырых інтэлектуальных рупліўцаў, як у адукацыі, няма ні ў якой іншай сферы чалавечай дзейнасці, хіба што толькі ў навуцы. Я іншы раз лаўлю сябе на думцы, што як бы ні ганілі некаторыя занадта фанабэрыстыя тэрмінатары пяра нашу школу і ўвогуле адукацыйную сістэму за такі нямодны цяпер кансерватызм, менавіта ў нашым кансерватыўным (маю на ўвазе — стабільна-узважаным, не ваяўнічым) асветніцтве найбольш чуйная ўспрымальнасць да новага. Гэтая ўспрымальнасць была заўсёды, нават у тыя часіны, стан школьнай адукацыі ў якіх хто-кольвек з вышыні сённяшняга дня называе стаячым балотам, якое зарастае цінай. Успомнім даўно забыты і добра-такі зганьбаваны вопыт ліпецкіх настаўнікаў, які прапагандаваўся, бадай, не менш, чым кукуруза ў сельскай гаспадарцы. Хіба пры ўсёй аглабельнасці той прапаганды не было ў гэтым вопыце рацыянальнага, па тым часе, зерня? Ліпецкія настаўнікі змянілі структуру традыцыйнага камбінаванага ўрока і па-новаму яго арганізавалі, што зрабіла ўрок больш цікавым і больш эфектыўным. Дрэнна, канешне, што канкрэтную форму ўрока, створаную ў Ліпецку, тады навязвалі ўсім школам. Аднак хіба ж яна не была прыгоднай для пэўных прадметаў, класаў, тэм? Хіба ж уся мітусня з навязваннем ліпецкага вопыту пры ўсім тым не дала пэўны штуршок развіццю педагагічнай думкі і творчасці настаўнікаў у магчымых для таго часу пэўных рамках? Вось да чаго я вяду: як і ў сярэдзіне дваццатага стагоддзя, так і цяпер, у пачатку дваццаць першага, успрымальнасць да новага ў педагагічнай практыцы — важнейшая якасць як асобнага настаўніка, так і педагагічных калектываў. Зразумела, што сённяшняй метадычнай вольніцы тагачасныя настаўнікі маглі б толькі пазайздросціць, асабліва тыя, галоўным "хобі" якіх былі разважанні над складанымі і шматбаковымі пошукамі шляхоў і сродкаў сапраўды рэальнага абнаўлення навучальна-выхаваўчага працэсу і ўсёй сярэдняй агульнаадукацыйнай школы.

Імкненне настаўніцкай, як пісалі не так даўно, масы да навацый у педагогіцы і ўвогуле ў адукацыі і выхаванні нават пры цяперашняй фінансавай няшчымніцы не згасла, хаця псіхалагічны настрой настаўніка, асабліва ў дзень палучкі, прыўзнятым не назавеш. Большасць настаўнікаў прагна цягнуцца да новых ідэй, пастаянна аналізуюць свой педагагічны вопыт, асэнсоўваючы прычыны, якія прывялі да поспеху або няўдачы ў канкрэтных сітуацыях навучальна-выхаваўчага працэсу. І Вы, напэўна, узважваеце свае думкі і пачуцці, прасейваеце свае назіранні пасля напружанага працоўнага дня, праўда? Што Вас найбольш турбуе? Над якімі пытаннямі Вы найчасцей задумваецеся? Над тым, як павысіць эфектыўнасць разумовай працы вучняў на ўроках? Як пабудаваць урок так, каб дзецям было цікава вывучаць новы матэрыял? Якім чынам зрабіць сваіх выхаванцаў сааўтарамі заняткаў? Як прывіваць вучням навыкі самаадукацыі? Зноў і зноў Вы аналізуеце свае педагагічныя дзеянні і дзіцячую рэакцыю на іх. Шукаеце найбольш аптымальныя рашэнні — педагагічных жа задач, якія патрабуюць не аднаго, а многіх рашэнняў, ой колькі многа! А што стварае такое мноства рашэнняў? Вопыт. Ваш уласны і вопыт калег. Без гэтага вопыту шлях творчых шуканняў будзе не толькі калдобістым, але і пакручастым. А каму ахвота блукаць па калдобінах?

І ўсё ж педагагічны вопыт, якім бы багатым ён ні быў, не з'яўляецца заслонай ад пралікаў і няўдач у навучанні і выхаванні. Як і стараннае перапісванне ў метадычных кабінетах гатовых метадычных распрацовак, апор і схем, гатоўнасць пераймаць да драбніц метадычныя рэкамендацыі і тэхналогіі, якія цяпер на слыху. Вам, напэўна, знаёма тое пачуццё разгубленасці, ніякаватасці, якое змяніла ў душы ўзнёсласць пасля таго, як спроба перанесці ў свой клас, у выкладанне свайго прадмета прыёмаў і метадаў работы вядомага калегі закончылася няўдачай? Чаму ж іншы раз азарэнне ("Усё, аказваецца, так проста!") раптам трансфармуецца ў сур'ёзны, а то і пакутлівы роздум, выкліканы тым, што методыка, праверанная, здавалася б, практыкай, не спрацоўвае? Прычына, на мой погляд, не толькі ў метадалагічна няправільным стаўленні да самога вопыту ("Зраблю так, як зрабіў мой калега, і ўсё ў мяне будзе цудоўна!"), не толькі ў недастатковай педагагічнай "узброенасці", што не дае магчымасці ўбачыць узаемасувязі ў вялікім і складаным свеце педагагічных з'яў і звёны, якія складаюць гэтыя з'явы, з прычыны чаго і не ўдаецца ўлавіць абагульняючую думку ў канкрэтным вопыце (яшчэ ж К.Д.Ушынскі папярэджваў: важны не сам вопыт, а думка, выведзеная з яго). Галоўнае, бадай, у недаацэнцы неабходнасці штодзённа ўмацоўваць падмурак сваіх ведаў, што мы з вамі называем самаадукацыяй.

НАСТАЎНІКІ, якім за сорак, добра памятаюць той час, калі пры вымаўленні слова "самаадукацыя" ў іх учашчаўся пульс: планы па самаадукацыі былі адным з важнейшых паказчыкаў творчага стаўлення да сваіх настаўніцкіх абавязкаў. Пра гэтыя планы гаварылася і на педсаветах, і на пасяджэннях метадычных аб'яднанняў, і з вока на вока ў кабінеце дырэктара школы. Паспрабуй адмахнуцца ад напісання плана па сваёй самаадукацыі — адразу пачуеш ад школьных кіраўнікоў строгі папрок і натацыю, што без пастаяннага абнаўлення сваіх ведаў і навыкаў немагчыма паспець за дынамікай грамадскага і навукова-тэхнічнага развіцця. Не было таго даклада на педсавеце ці на семінары, у якім бы не рабіўся акцэнт на павышэнні патрабаванняў да зместу працы кожнага настаўніка, да ўзроўню яго адукаванасці і прафесійнай падрыхтоўкі... Так, далёка не аднолькава ставіліся настаўнікі да напісання планаў па самаадукацыі, але большасць з іх лічыла гэта пустым, абцяжарваючым, непатрэбным заняткам. І логіка ў гэтым была, бо ў настаўніка і без таго хапае пісаніны, час на якую лепш бы ахвяраваць на жывую педагагічную працу з дзецьмі ці на чытанне кніг.

Урэшце планы па самаадукацыі адмянілі, што, канешне ж, крыху аблегчыла настаўніцкую долю. Але жыццё паказала, што адмена паператворчасці не з'яўляецца сінонімам адмены самаадукацыі, бо самаадукацыя была і застаецца ва ўсе часы, на любым вітку развіцця агульнаадукацыйнай школы невычэрпнай крыніцай новых ідэй, шліфоўкі прафесійнага майстэрства, папаўнення вопыту. Між тым крытычнае, нават саркастычнае стаўленне да былой "планавай" формы самаадукацыі, пры якой паміж планам і яго практычным увасабленнем зеўрала прорва, пачало пакрысе выцясняць адносіны да самаадукацыі як да асновы творчага педагагічнага мыслення. Я не маю падстаў для высновы, што самаадукацыю як неад'емную з'яву педагагічнай дзейнасці патрэбна рэанімíраваць, але ж, пагадзіцеся, праблему самаадукацыі ўжо засланяюць праблемы фінансавыя і матэрыяльныя. Скрушна робіцца на душы, калі чуеш ад некаторых настаўнікаў фразу, якая ўжо стала сакраментальнай: "Як плацяць, так і працуем...".

Так, плацяць для выжывання, але ж ці вінаваты ў гэтым дзеці?..

У адукацыйнай сістэмы нашай краіны разгалінаваная сетка ўстаноў і грамадскіх аб'яднанняў, якія працуюць на паслядыпломную адукацыю педагогаў. Іх дзейнасць вельмі важная, несумненна, у аказанні настаўнікам дапамогі ў павышэнні кваліфікацыі і ў перападрыхтоўцы, у кансультаванні і выпрацоўцы рэкамендацый. Аднак альфа і амега прафесійнага ўдасканалення настаўніка — першакрыніцы ў педагогіцы і псіхалогіі. Але давайце спытаем сябе: ці часта "даходзяць" нашы рукі да першакрыніц?.. Мне даводзілася чуць такую думку, што творы Ушынскага, Макаранкі, Шацкага, Блонскага, Крупскай, ужо не кажучы пра Каменскага і Песталоцы, састарэлі, што цяпер нараджаецца прынцыпова новая педагогіка, новая школа, у якой новыя педагагічныя куміры. Так, згодны, і педагогіка, і школа абнаўляюцца, але ж ці не з'яўляецца многае з гэтага новага добра забытым старым? Хіба яркія настаўніцкія індывідуальнасці апошніх дзесяцігоддзяў XX стагоддзя не "выплавілі" свае залацінкі-ідэі з залатаноснай пароды педагагічных ідэй мінулых стагоддзяў? Ёсць, зразумела, і шлак, але ж ці не цягнуцца ніці ад сапраўды новага, эфектыўнага ў сённяшняй педагагічнай практыцы і навуцы ў мінулыя стагоддзі? Хіба адраджэнне творчага педагагічнага мыслення не грунтуецца на асэнсаванні шляхоў развіцця педагагічнай думкі за мінулыя стагоддзі?

Калі мне раяць пазнаёміцца з вопытам высокакваліфікаванага настаўніка, я заўсёды цікаўлюся, чым дасягаецца поспех у яго працы. Глыбокія веды вучняў, як правіла, з'яўляюцца вынікам эфектыўнасці кожнага ўрока, якая стала магчымай дзякуючы сур'ёзнай і рознабаковай падрыхтоўцы да заняткаў, удумліваму адбору лепшых, аптымальных для канкрэтнага класа сродкаў, спосабаў і прыёмаў раскрыцця вывучаемай тэмы. Падрыхтоўка да ўрокаў правільна спалучаецца з самаадукацыяй — вось што забяспечвае ўдалы пошук шляхоў навучання, выхавання і развіцця асобы юнага чалавека. У такіх настаўнікаў заўважаеш імкненне пераходзіць ад стыхійнага накаплення вопыту да яго свядомага стварэння. І гэты пераход ім удаецца. Таму рух іх педагагічнай думкі і выклікае сустрэчны рух думкі вучня.

Высокакваліфікаваныя настаўнікі пастаянна ўзбагачаюць свае веды, вядуць спецыяльныя сшыткі з рознымі рубрыкамі, у якіх запісваюць цікавыя думкі з кніг, газет і часопісаў. Некаторыя настаўнікі выпісваюць думкі, якія спадабаліся ім, на асобныя карткі. Мне даводзілася бачыць у вопытных педагогаў і агульныя сшыткі з выпіскамі найбольш каштоўнага, значнага па праблемах навучання і выхавання, у тым ліку — класнага кіраўніцтва. Зразумейце мяне правільна, я не агітую за паўсюднае ўвядзенне такіх картак і сшыткаў. Я пра іншае: не запісаная думка — страчаная думка. А запісваецца яна не для вока правяраючага, а для практычнай работы з дзецьмі, павышэння сваёй кваліфікацыі, для асэнсавання і розуму.

ПАМЯТАЕЦЕ старажытнагрэчаскі міф пра цара Тантала, якога Зеўс асудзіў на пакуты голаду і смагі, нягледзячы на блізкасць зямных пладоў і вады? Дык ці не асуджаем мы сябе па сваёй волі на танталавы пакуты, калі не вучымся тэхніцы працы з крыніцамі інфармацыі, калі не маем дакладнай сістэмы ў самаадукацыі, а чытаем урыўкамі, павярхоўна, а то і фармальна?

Хіба не варта задумацца над гэтым на старце трэцяй (ці не асноўнай?) чвэрці навучальнага года?

Алег КУЛІЦКІ.

Прага палёту

Быхаўскі дзіцячы аэраклуб існуе з таго часу, як горад пакінулі вайскоўцы. Цяпер мясцовыя хлопцы маюць магчымасць займацца парашутным спортам, вывучаць канструкцыю самалёта, вучыцца ім кіраваць. Нягледзячы на тое, што аэраклуб апошнім часам належыць Быхаўскаму ліцэю, займацца ў ім могуць не толькі ліцэісты, але і мясцовая моладзь.

НА ЗДЫМКУ: да скачкоў з парашутам вучні рыхтуюцца пад наглядам загадчыка аэраклуба пілота І класа Юрыя Уладзіміравіча Хвастова.

Фота Юрыя БОНДАРАВА..

Добрая навіна

Лепшыя педагогі сталіцы атрымалі прэміі

Напярэдадні Новага года лепшыя педагогі Мінска атрымалі прэміі Мінгарвыканкама. Гэта — першая падзея такога кшталту не толькі ў гісторыі сталічнай адукацыі, але і ў педагагічнай гісторыі краіны.

Грамадства сёння, як ніколі, адчувае вострую патрэбу ў творчых, высокаадукаваных асобах. І галоўнай умовай, неабходнай для таго, каб такія асобы ў нас паяўляліся і сцвярджаліся, з'яўляецца наяўнасць творчых, адораных, высокаадукаваных педагогаў. Яшчэ летам 2000 года загадчык Мінскага гарадскога ўпраўлення адукацыі Міхаіл Сяргеевіч Ціцянкоў выступіў з ініцыятывай адзначыць і падтрымаць самых творчых настаўнікаў і кіраўнікоў педагагічных устаноў Мінска. Мінгарвыканкам і Прэзідэнт краіны падтрымалі гэту прапанову. 24 жніўня 2000 года Мінгарвыканкамам была прынята пастанова аб стымуляванні працы педагагічных работнікаў і ўстаноў адукацыі, якая прадугледжвае штогодную прэмію ў памеры 50 мінімальных зарплат, якая будзе ўручацца ста лепшым педагогам горада: настаўнікам, выхавацелям, кіраўнікам адукацыйных устаноў, метадыстам, работнікам дашкольных і пазашкольных дзіцячых устаноў. Таксама Мінгарвыканкам будзе штогод выдзяляць 100 грантаў лепшым педагагічным калектывам сталіцы.

У канцы 2000 года з 32 тысяч педагогаў Мінска ўпершыню былі выбраны сто лепшых, якія з'яўляюцца сапраўднымі прафесіяналамі і яркімі асобамі. Іх прафесіяналізм ужо знайшоў сваё ўвасабленне ў вучнях, многія з якіх з'яўляюцца пераможцамі і лаўрэатамі алімпіяд, конкурсаў, турніраў — у міжнародным маштабе. Імёны гэтых настаўнікаў ужо ўвайшлі ў гісторыю роднага горада, таму што яны — лепшыя, і яны — першыя, чыя праца была заўважана і ацэнена гарадскімі ўладамі.

Святлана СУБОЦІНА.

Сацыяльны ракурс

"Не пасылка дарагая..."

Іўеўская дапаможная школа-інтэрнат была адкрыта на базе агульнаадукцыйнай школы-інтэрната ў 1982 годзе. Раней не толькі навучанне было бясплатным, але і дзеці знаходзіліся на поўным дзяржаўным забеспячэнні: іх тут, як кажуць, і кармілі, і апраналі, і клалі спаць у беласнежныя пасцелі.

У апошнія гады адбыліся істотныя змены: дзеці, як і раней, бясплатна вучацца і харчуюцца, а вось усім астатнім — адзеннем, абуткам і г.д. — іх павінны забяспечваць бацькі. Здаецца, не так ужо і многа патрабуецца ад бацькоў. Аднак калі ўлічыць, што многія (калі не большасць) дзеці прыходзяць у школу з бедных, праблемных, як цяпер называюць, сем'яў, у якіх бацькі злоўжываюць спіртнымі напоямі, лайдачаць, часам увогуле не працуюць ці перабіваюцца нейкімі выпадковымі заробкамі, абыякава адносяцца да лёсу ўласных дзяцей, іх будучага, стану здароўя, то такіх дзетак можна толькі пашкадаваць і па магчымасці дапамагчы.

Ужо стала добрай традыцыяй, што педагогі і дырэктар Іўеўскага Цэнтра пазашкольнай работы штогод, і не адзін раз, бываюць у нашых выхаванцаў у гасцях. Яны прыходзяць не з пустымі рукамі, а са шматлікімі падарункамі, гуманітарнай дапамогай, якую збіраюць дзеці Цэнтра, жыхары горада: адзенне, абутак, школьна-пісьмовыя прылады. З іх дапамогай ладзяцца сумесныя гульні, канцэрты мастацкай самадзейнасці, спартыўныя спаборніцтвы. Усе гэтыя мерапрыемствы праходзяць весела, цікава, карысна для ўсіх.

Удзячны нашы выхаванцы дзецям, педагогам і кіраўніцтву Юрацішкаўскай сярэдняй школы, што ў дванаццаці кіламетрах ад райцэнтра, за гуманітарную дапамогу, за выдатныя канцэрты мастацкай самадзейнасці, падрыхтаваныя калектывам школы.

Не абыходзяць нашу школу і святары мясцовых храмаў: праваслаўнага і каталіцкага. Яны штогод у дні вялікіх рэлігійных свят наведваюць школу і прывозяць падарункі. Дзеці гэтаму вельмі рады, бо ад бацькоў яны не ўсе атрымліваюць падарункі.

Я, як кіраўнік гісторыка-краязнаўчага гуртка, часта бываю з дзецьмі на экскурсіях на прамысловых прадпрыемствах горада і за межамі раёна. Усюды нас сустракаюць і прымаюць шчыра, сардэчна і пры магчымасці нечым дапамагаюць, частуюць, нешта дораць. Так, дырэктар Лідскай абутковай фабрыкі Алег Іванавіч Трафіменка па маёй асабістай просьбе ў мінулым годзе знайшоў магчымасць, каб абуць усіх выхаванцаў маёй падапечнай групы. Хоць зразумела, што і іх прадпрыемства знаходзілася не ў зайздросным фінансава-эканамічным становішчы. Нават мясцовыя паліграфісты, прадпрыемства якіх мы наведалі, не выпусцілі нас без падарунка: яны на вачах у дзяцей зрабілі і падарылі кожнаму па альбому для малявання. Я ўжо не гавару пра такія прадпрыемствы, як кансервавы завод, камбінат кандытарскіх вырабаў ці хлебазавод, у магчымасцях якіх — шчодра пачаставаць дзяцей, і яны гэта робяць.

Аб павазе, сардэчных адносінах да дзяцей сведчыць і яшчэ адзін факт. На гродзенскі завод карданных валоў на экскурсію мы прыехалі даволі рана — у 8 гадзін былі ўжо на прахадной. Прызначаны нам экскурсавод-жанчына, пазнаёміўшыся з намі, даведаўшыся, з якой школы дзеці, завяла ў сталовую, дзе нас бясплатна пакармілі. Некаму можа падацца, што гэта дробязь. Згодзен. Але гэтая дробязь гаворыць пра многае і найперш — пра спагадлівасць да пакрыўджаных лёсам дзяцей. Паболей было б такіх дробязей у нашым жыцці.

Барыс Іосіфавіч Гуль — ураджэнец Іўеўскага раёна, але жыццёвы лёс склаўся так, што адразу пасля службы ў Савецкай Арміі стаў працаваць там, дзе праходзіў службу — на поўначы Расіі. Атрымаўшы права на заслужаны адпачынак, вырашыў вярнуцца на радзіму. Ён наведаўся ў нашу школу, прывёз каля сотні найменняў адзення і абутку ў падарунак дзецям. Усё гэта было раздадзена тым, хто меў найбольшую патрэбу. І дзеці былі шчыра ўдзячны добраму чалавеку. А ён жа мог паступіць інакш: усе рэчы прадаць на рынку і атрымаць за гэта неблагую капейку.

Шляхоў, каб праявіць міласэрнасць, дабрачыннасць у адносінах да дзяцей, пакрыўджаных не толькі лёсам, але і тымі, хто даў ім жыццё — бацькамі, хапае, як і магчымасцяў. І няхай не ў вялікім маштабе, а сціпла, але — як некалі пісаў Пятро Глебка ў вершы "Пасылка": "...не пасылка дарагая, а братэрская любоў..." Так і тут.

Абсалютная большасць выхаванцаў не ведае, што такое ўласныя грошы, не мае магчымасці купіць для сябе нават самую танную прысмаку: цукерку ці марожанае, пачку пячэння ці булачку. Многія нават не маюць грошай, каб аплачваць праезд, таму ў школу ці са школы дамоў умудраюцца праехаць "зайцам". Дзеці з маленства вучацца (жыццё вымушае!) хітрыць, маніць, выкручвацца, бо дзяржава не можа адважыцца на дабрачынны крок: зрабіць бясплатны праезд у школу і са школы дамоў, ну, хоць бы чатыры-шэсць разоў на працягу навучальнага года. Ці не дзіўна гэта?

Зноў-такі па маёй просьбе кіраўніцтва Баранавіцкага аддзялення Беларускай чыгункі дало нам дазвол на бясплатны праезд групы дзяцей на экскурсію ў горад Баранавічы ад станцыі Гаўя да Баранавіч. Мы сардэчна ўдзячны спагадлівым, разумным людзям. Дапамагаў транспартам нам мясцовы райвыканкам, раённы аддзел адукацыі.

Хочацца свой допіс закончыць словамі з вядомай песні: "...на свеце добрых людзей няма-ла". І гэта вельмі радуе. Сапраўды, калі пажадаем, то магчымасць праявіць міласэрнасць заўсёды знойдзецца.

Іван ГОВАР,
ветэран педагагічнай працы, педагог Іўеўскай дапаможнай школы-інтэрната.

Падзея

У кожнага будзе "Буквар"

Да 12 студзеня ў Нацыянальным навукова-метадычным цэнтры вучэбнай кнігі і сродкаў навучання будзе праходзіць выстава падручнікаў і вучэбна-метадычных комплексаў для дзяцей з парушэннямі здароўя і псіхафізічнага развіцця.

Пачынаючы з 1996 года, у нашай краіне вядзецца падрыхтоўка айчынных падручнікаў для дзяцей з парушэннямі інтэлекту, слыху, мовы, для дзяцей з затрымкай псіхафізічнага развіцця. У 1997 годзе з'явіліся першыя ў гісторыі Беларусі падручнікі для сляпых дзяцей, надрукаваныя шрыфтам Брайля. У 1998 годзе пачалося выданне вучэбнай літаратуры павялічаным шрыфтам для дзяцей з цяжкімі парушэннямі зроку. У 2000 годзе сляпыя дзеці атрымалі свой першы "Буквар". Сёння мы ўжо маем 150 найменняў новых падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў, 27 вучэбна-метадычных дапаможнікаў і больш як 60 вучэбных праграм. Многія з гэтых выданняў цяпер і прадстаўлены на выставе.

Выстава вучэбнай літаратуры стала падставай для таго, каб за адным "круглым" сталом сабраліся аўтары і складальнікі падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў, выдаўцы, настаўнікі-дэфектолагі, кіраўнікі і пагаварылі пра тое, якія падручнікі атрымаліся, што патрэбна выпраўляць пры стварэнні новых, чаго чакаюць настаўнікі і дзеці ў школах, ды і ўвогуле паразважаць над праблемамі, якія існуюць у сістэме.

У нашай краіне 241547 дзяцей маюць парушэнні ў здароўі і псіхічным развіцці. Гэта 10,9 працэнта ад усёй колькасці дзяцей ва ўзросце да 14 год. Дзесяці палова гэтых дзяцей не спраўляецца з вучэбнай праграмай, а таму патрабуе асаблівых умоў пры навучанні, спецыяльных праграм і спецыяльнай вучэбнай літаратуры. Ала Мікалаеўна Канаплёва, начальнік аддзела Міністэрства адукацыі, якраз і гаварыла на сустрэчы пра тое, што мінуў час, калі мы хавалі гэтых дзяцей ад людскіх вачэй за высокім плотам, ізалявалі іх ад грамадства. Мы прыйшлі да таго, што ўжо не падзяляем дзяцей на "ненавучаемых" і навучаемых, мы змянілі свае падыходы ў навучанні дзяцей з асаблівасцямі развіцця, знялі адмоўныя атрыбуты ў абазначэнні дзяцей з парушэннямі, адышлі ад жорсткай уніфікаванай спецшколы закрытага тыпу і перайшлі да дыферэнцаванага, асобасна-арыентаванага навучання.

Зараз у нас разам са спецыяльнымі школамі і школамі-інтэрнатамі навучаннем дзяцей з рознымі відамі парушэнняў займаюцца спецыяльныя класы (520 класаў) і класы інтэграванага навучання (1925 класаў). Карэкцыйную дапамогу дзецям аказваюць каля 800 дэфекталагічных пунктаў і 70 цэнтраў карэкцыйна-развіццёвага навучання і рэабілітацыі. Сістэма спецыяльнай адукацыі — адно са звенняў усёй сістэмы адукацыі, таму яна зараз таксама перажывае рэформу. Ужо нават скончыўся яе першы этап. За гэты час былі створаны падрыхтоўчыя класы, пачатковая школа напоўнілася новым зместам, рыхтуюцца для зацвярджэння першыя стандарты спецыяльнай адукацыі, выдадзены новыя айчынныя падручнікі. Настаўнікі-дэфектолагі, выступаючы на пасяджэнні "круглага" стала, выказвалі сваю падзяку аўтарам і складальнікам вучэбна-метадычных комплексаў за іх працу, называючы іх нашай нацыянальнай гордасцю. Кожнае дзіця ў нашай краіне мае права атрымаць адукацыю, і для кожнага дзіцяці ў нас будзе створаны яго "Буквар".

Святлана КІРСАНАВА.

Аўтапартрэт гімназіі

Белая чайка над возерам Дрывяты

Больш за пяць гадоў таму ў самым аддаленым куточку Віцебскай вобласці, у горадзе Браславе, адкрылася гімназія для дзяцей горада і ўсяго Браслаўскага раёна. На аснове конкурснага адбору сюды паступаюць дзеці, якія скончылі школу і жадаюць атрымаць такі ж узровень адукацыі, як і равеснікі ў абласных і сталічных цэнтрах. Бо гарадскія школьнікі дасягаюць свайго ўзроўню ведаў яшчэ і дзякуючы знаходжанню ў вызначаным соцыуме, у гарадскіх умовах, а вось сельскія дзеці такой магчымасці не маюць. Таму вучэбная ўстанова новага тыпу — гімназія — павінна паспяхова вырашыць гэтую праблему.

З першага дня існавання гімназіі адміністрацыя пачала акуратна і асцярожна накіроўваць калектыў настаўнікаў на раскрыццё іх творчых магчымасцей, асабістага патэнцыялу, у першую чаргу — праз метадычную работу. Гэта вельмі магутны, сур'ёзны рычаг для раскрыцця творчых магчымасцей настаўнікаў. Курсы перападрыхтоўкі, сістэма самаадукацыі, наведванне аналагічных навучальных устаноў, увядзенне пасады намесніка дырэктара па навукова-метадычнай рабоце, стварэнне навукова-метадычнага савета — паступова пачалі даваць адчувальныя вынікі. Пачалі фарміравацца творчыя групы педагогаў, ствараліся навуковыя таварыствы педагогаў і вучняў.

Педагагічны калектыў склаўся працаздольны, сярэдні ўзрост педагогаў — 33 гады, сярэдні стаж — 14 гадоў. Адміністрацыя гімназіі павінна была аб'яднаць намаганні настаўнікаў са стажам работы, чый творчы патэнцыял застаецца дастаткова адметным, і энергію тых, хто прыйшоў да нас, актыўных маладых настаўнікаў. Гэтая праблема вырашалася ў межах стварэння школы маладога педагога "6-ы курс". Тым самым мы змаглі адаптаваць у калектыве маладых настаўнікаў, якія нядаўна прыйшлі ў гімназію, і запатрабаваць жыццёвы вопыт майстроў педагагічнай працы.

На жаль, у нас, як і ва ўсіх, існуе праблема з падборам педагагічных кадраў: нам патрэбны настаўнікі матэматыкі, музыкі, сусветнай мастацкай культуры, англійскай мовы. Мы рады прыняць у сябе маладых, энергічных і творчых людзей. А потым, у рамках паглыблення метадычнай і творчай работы, мы заключылі дагавор з Акадэміяй паслядыпломнай адукацыі аб стварэнні на базе нашай навучальнай установы эксперыментальнай пляцоўкі. І пачалася ансамблевая падрыхтоўка педагагічнага калектыву гімназіі. Чатырнаццаць раз прыязджалі да нас супрацоўнікі Акадэміі паслядыпломнай адукацыі і працавалі індывідуальна, па кафедрах і з усім калектывам настаўнікаў па пытаннях укаранення ў практыку работы навейшых педагагічных тэхналогій, стварэння гуманістычнай сістэмы выхавання.

За гэтыя гады сталі адметнымі і якасныя змены ў кіраванні гімназіяй. Справа ў тым, што кіраванне — гэта складаны працэс, што прыжываецца ў яго структуры. Нешта прыжывецца, а што не прыжывецца — тое само адамрэ. Ёсць змены ў гімназічным самакіраванні. Доўга складвалася гэтая сістэма, пакуль не выйшлі на Савет лідэраў.

Мы стварылі сістэму кіравання навучальна-выхаваўчым працэсам праз прадметныя кафедры. Іх у нас чатыры: кафедра прыродазнаўча-матэматычных і грамадска-гуманітарных дысцыплін, замежных моў і кафедра дысцыплін эстэтычнага цыкла. Гэтая сістэма пабудавана па прынцыпе кіравання па выніках. Дні ДРК (дыягностыка, рэгуляванне, кантроль) сталі звычайнай справай.

З гадамі сталі адметнымі і якасныя змяненні ў нашай рабоце. Якасць навучання паляпшаецца з кожным навучальным годам: павялічваецца колькасць пераможцаў шматлікіх праглядаў і конкурсаў, прадметных алімпіяд. Кожны год маем высокі працэнт паступленняў у ВНУ нашых выпускнікоў. Вялікую ўвагу мы надаем атэстацыі педагагічных кадраў. Атэстацыя, калі яе ўмела выкарыстоўваць, можа стаць магутным стымулам для творчасці настаўнікаў. Гэты стымул мы і выкарыстоўваем. Мы паставілі перад настаўнікамі задачу не проста чыста фармальнай атэстацыі, а прапанавалі зрабіць гэта момантам творчай справаздачы ў рамках тыдня адкрытых урокаў. На працягу 1-2 тыдняў аб'яўляем усе ўрокі адкрытымі і паказваем творчую лабараторыю настаўніка. І педагогі-калегі пайшлі на ўрок, з цікавасцю назіралі за творчым пошукам атэстуемых. А далей была справаздача настаўніка перад шырокім колам настаўнікаў, вучняў і іх бацькоў на вечары "Настаўнік года гімназіі". Атэстуемыя настаўнікі пры падтрымцы сваіх вучняў спаборнічалі ў конкурсе "Выпрабаванне Зеўсам". Такія моманты заўсёды стымулююць жыццядзейнасць настаўніка і яго працу. А заканчвалася гэта творчай справаздачай настаўніка перад атэстацыйнай камісіяй. За гады існавання гімназіі ў яе сценах восем чалавек атрымалі вышэйшую кваліфікацыйную катэгорыю.

Стала добрай традыцыяй у канцы кожнага навучальнага года праводзіць "Панараму метадычных ідэй". За вучэбны год настаўнікі напрацоўваюць многа цікавага і адкрываюць сябе не толькі перад адміністрацыяй і калегамі, а і перад самімі сабой і вучнямі. У выніку гэтая справаздача, убачаная ўсім педагагічным калектывам, становіцца магутным штуршком да творчасці і выклікае жаданне калег таксама паказаць, на што яны здольныя.

Калі ў калектыве ідзе працэс творчасці, а ў нас так яно і ёсць, то людзі не займаюцца дробязнымі справамі, знікае трывожнасць, паяўляецца сапраўдная справа, у якой кожны хацеў бы сябе рэалізаваць.

Творчасць настаўнікаў абудзіла творчасць вучняў. У гэтым годзе мы правялі першую гімназічную навукова-практычную канферэнцыю. Даследчай дзейнасцю займаліся 44 вучні гімназіі. Дзесяць лепшых з іх удзельнічалі ў навукова-практычнай канферэнцыі ліцэя БДУ, з якім у нас складліся добрыя дзелавыя адносіны.

У нашай гімназіі, як і ў іншых навучальных установах, існавалі і існуюць псіхалагічныя праблемы. Дзеці, якія паступаюць да нас, крыху скаваныя, няўпэўненыя, не ўмеюць раскрывацца, баяцца настаўніка, равеснікаў. Гэта ўзмацняецца яшчэ і тым, што яны прыйшлі з розных школ раёна, ад розных настаўнікаў, з розным узроўнем развіцця інтэлекту і псіхікі. Вось чаму мы вырашылі істотна пашырыць адукацыйны кампанент, увёўшы за кошт гадзін гімназічнага кампанента курс "Чалавек у сучасным свеце", дзе вывучаюцца культура паводзін, этыка, эстэтыка, валеалогія, псіхалогія, экалогія, асновы бізнесу, уводзіны ў эканоміку і правазнаўства. Акрамя гэтага, мы ўвялі 27 спецыяльных курсаў па выбары вучняў, сярод якіх ёсць псіхалагічныя курсы. Мы маем магчымасць прапанаваць шэраг пазаўрочных развіваючых прадметаў, якія даюцца ў горадзе на платнай аснове ў індывідуальным парадку, бясплатна для сваіх гімназістаў. Гэта значна павышае адукацыйны ўзровень вучняў і нараджае ў маладога чалавека ўпэўненасць у сваіх ведах, у сваіх сілах.

У гэтым годзе ўжо тры выпускнікі датэрмінова сталі студэнтамі ВНУ па выніках тэставання, якое праводзілася ВНУ рэспублікі і замежжа.

Дастаткова шмат зроблена намі за пяць гадоў. Гэта быў вельмі сур'ёзны этап станаўлення для ўсяго калектыву гімназіі. І разам з тым мы выдатна разумеем, што рухацца трэба далей упэўнена, стабільна і мэтанакіравана.

У нас ужо выпрацаваліся і сфарміраваліся свае прынцыпы. Захоўваючы іх, мы абавязкова даб'ёмся добрых вынікаў у сваёй працы:

Па-першае, выразна ўяўляць, у якім накірунку нам неабходна рухацца;

Па-другое, кіраваць гімназіяй, засноўваючыся на павазе і вучняў, і педагогаў;

Па-трэцяе, весці сапраўдны дыялог паміж суб'ектамі навучальна-выхаваўчага працэсу;

Па-чацвёртае, заўсёды арыентавацца на інтарэсы вучняў;

Па-пятае, выхоўваць у сабе ўнутраную адказнасць;

Па-шостае, выпрацоўваць прафесійную салідарнасць супрацоўнікаў; Па-сёмае, праводзіць пастаянную рэфлексію сваёй працы.

Канстанцін ВЯЛІЧКОВІЧ, дырэктар Браслаўскай гімназіі.

Загадчыца кафедры замежных моў Ч.Ч.Закрэўская.

Ведаць для таго, каб умець, а ўмець для таго, каб дзейнічаць

Гімназія "наасфернага мыслення" — так хацелася б назваць нашу навучальную ўстанову. Менавіта разумная дзейнасць чалавека становіцца галоўным, вызначальным фактарам існавання і развіцця Браслаўскай гімназіі. Мы знаходзімся ў пастаянным руху і пошуку. Нашы галоўныя прынцыпы: дабрыня, клопат і павага да чалавека, творчасць ва ўсіх справах. Жыць у згодзе з прыродай, зберагаць і памнажаць яе прыгажосць, быць свабодным у сваіх рашэннях і адказным за свае ўчынкі. Мы сталі ўдзельнікамі праекта "Вучымся і вучым культуры свету". Сцвярджэнне новай філасофіі і псіхалогіі ва ўзаемаадносінах, пры якіх цярпімасць, прыняцце каштоўнасцей другога боку, узаемная павага, здольнасць цывілізавана ўзаемадзейнічаць адзін з адным і вырашаць узнікшыя праблемы стала важнейшым у нашай сістэме выхавання.

Вучэбны план гімназіі складаецца з абавязковага вучэбнага кампанента, у які ўваходзяць агульнаадукацыйныя дысцыпліны, і гімназічнага, які складаецца з профільных, культуралагічных дысцыплін і спецкурсаў. Пачынаючы з восьмага класа, вучні маюць магчымасць выбраць прыродазнаўча-матэматычны ці агульнагуманітарны профіль навучання. Культуралагічныя дысцыпліны вывучаюцца з пятага класа. Гэта этыка і культура паводзін, харэаграфія, другая замежная мова. З восьмага класа вывучаецца сусветная мастацкая культура. Распрацавана праграма "Чалавек у сучасным свеце", якая ўключае ў сябе, у залежнасці ад узросту вучняў, асновы этыкі і культуры паводзін, здаровага ладу жыцця, права, псіхалогіі, філасофіі жыцця, экалогіі. эканомікі.

Вышэйшым органам самакіравання вучняў у гімназіі з'яўляецца савет лідэраў. Указаны і прынцыпы дзейнасці савета: выбар савета (выбіраецца тайным галасаваннем, для арганізацыі перадвыбарнай кампаніі выбіраецца камісія), функцыі і правы савета, тэрмін дзейнасці і г.д. Распрацаваны ў гімназіі і Кодэкс гонару гімназіста.

Гімназічная адукацыя павінна даваць аснову сучаснага светапогляду аб адзінстве наасферы, сацыясферы і псіхасферы. Такім чынам, прынцып комплекснасці і універсальнасці — аснова пабудовы сістэмы зместу адукацыі ў гімназіі.

Наталля АНДРУК, намеснік дырэктара па навукова-метадычнай рабоце.

"Гэта тое, што я люблю"

"...І вось тады, яшчэ ў холе з вялікімі люстрамі, я падумала, што трэба абавязкова стаць годнай гэтай вучэбнай установы. Што атрымалася — не ведаю, але я старалася...

Гімназія стала для мяне ў першую чаргу другім светам, зусім не падобным на той, што я ведала раней. І вучні тут іншыя, і настаўнікі, і ўмовы — усё было новым і захапляючым. І я адразу ж закахалася ў гімназію. Ды і як было не закахацца, калі на ўвесь свет у 13-14 гадоў і глядзіш толькі шырока адкрытымі, наіўнымі вачыма, калі свет здаецца і загадкавым, і разгаданай галаваломкай, а людзі і ўсе фарбы — больш яркімі і выразнымі.

Што ж, гімназія — гэта чатыры гады майго жыцця, гэта і поспехі, і расчараванні, і радасці, і засмучэнні, гэта і патрабаванне цярпення, і адчуванне, што яго не хапае, але гэта паўсядзённая дзейнасць, проста гэта тое, што я люблю."

Таццяна ШЫНКЕВІЧ.

"Гімназія з'явілася першай прыступкай вялікай лесвіцы, якую называюць жыццём. Менавіта яна дала першыя навыкі. Канешне, было і такое, калі не хацелася бачыць гэты будынак. Але заўсёды прыходзіш да думкі, што калі б не было "маёй" гімназіі, то жыццё было б непаўнацэнным, пустым".

Ірына РЫЖЫКАВА.

"Гімназія дапамагла мне не толькі палепшыць веды па гуманітарных прадметах, але і засвоіць асноўныя "законы" нашага быцця. Настаўнікі тут вучаць нас не толькі сваім прадметам, але і "жыццёвай" навуцы."

Таццяна АРЦІМОВІЧ.

"За чатыры гады, якія я правяла ў сценах гэтага унікальнага будынка, гімназія стала для мяне як бы другім домам, у які заходзіш — і ўсе твае беды адразу знікаюць, дзе табе заўсёды будуць рады верныя сябры, а настаўнікі дапамогуць добрай парадай.

Затое на памяць пра гімназію мне застанецца цудоўная форма зялёнага колеру, якая заўсёды будзе захоўвацца ў мяне дома і напамінаць пра лепшыя гады майго школьнага жыцця."

Кацярына ПАЛЯНСКАЯ.

"Мы ўсе — адна сям'я!"

"За тое, што класы чыстыя і прыгожыя, за тое, што настаўнікі добрыя і разумныя, за тое, што гімназіяй кіруюць добрыя людзі. За від з акна на возера, за вельмі патрэбныя ўрокі, якія спатрэбяцца ў далейшым жыцці. За тое, што не даюць расслабляцца на ўроках, за вялікую бібліятэку".

1. Максім МАЛАТОК, вучань 6 "Б" класа.

"Гімназія надала нам больш упэўненасці ў сабе. Цяпер мы жывём прагай да навук! Калі я ўпершыню пераступіла парог гімназіі, у мяне было такое пачуццё, быццам перада мной адкрылася новае тысячагоддзе. Я люблю гімназію за тое, што ў ёй прафесійна працуюць настаўнікі. Яны заўсёды добрыя, лагодныя і ўважлівыя да нас. А дзеці такога ўзросту, як мы, у гэтым маюць патрэбу больш за ўсё".

2. Галіна ПАДРЭЗ, вучаніца 6 "А" класа.

"Кожны дзень я прыходжу ў гімназію з радасцю. Бачу ўсмешкі настаўнікаў, твары сваіх сяброў, аднакласнікаў. Я вельмі рады гэтай сустрэчы. Урокі праходзяць вельмі радасна, у кожным ёсць кропля фантазіі. Кожны настаўнік хоча перайначыць свой урок, зрабіць цікавей. Пасля заняткаў мне хочацца яшчэ застацца ў гімназіі, бо яна таксама прыгожая і вядзе да вялікіх ведаў".

3. Дзяніс УГАРЭНКА, вучань 6 "Б" класа.

"Як белая чайка, узвышаецца над возерам Дрывяты наша гімназія. Яна стаіць велічна, горда, як бы хоча сказаць, што яе вучні годныя яе самой. Уся гімназія патанае ў зелені і кветках. Вакол — асляпляльная чысціня. Унутры гімназіі ўтульна і цёпла. Светлыя, прасторныя класы кожны дзень сустракаюць сваіх вучняў, якія цягнуцца да навукі. Мы ганарымся нашай гімназіяй. І я лічу, што ганарымся мы ёю па праву. Яна адкрылася на радасць усім дзецям нашага горада. Жыві заўсёды, гімназія, бо мы ўсе — адна сям'я!".

4. Кацярына ПЯТКУН, вучаніца 7 "Б" класа.

"У гімназіі пpасторна і светла. У ёй заўсёды, нават калі на вуліцы ідзе дождж, свецяцца яркія і жывыя вочы гімназістаў. Вучні ўсе дружныя, заўсёды дапамагаюць адзін аднаму ў цяжкую хвіліну".

5. Яна ШЫДЛОЎСКАЯ, вучаніца 7 "Б" класа.

Сёння я ў гімназіі, як дома. Яна мне вельмі падабаецца. Тут шмат маіх сяброў. Усе настаўнікі ў гімназіі добрыя, стараюцца шмат чаму нас навучыць, каб мы маглі паступіць у любую ВНУ, каб мы ведалі пра ўсё, бо гэта ў будучым нам вельмі спатрэбіцца".

6. Аляксандр ГАСЮЛЬ, вучань 7 "Б" класа.

Настаўніца В.А.Таланіна з вучнямі на выставе творчых работ гімназістаў.

Праз 100 гадоў

Як выпускнік, я маю свой погляд на гімназію і яе будучыню. Нехта, можа, з ім не пагодзіцца, але я прэтэндую на абсалютную праваду майго бачання.

1. Раз'язная гімназія.

Зыходзячы са спецыфікі нашага раёна, гімназія будзе спецыялізавацца на хіміка-біялагічных навуках. Для вывучэння іншых навук гімназісты будуць выязджаць у іншыя гарады і краіны.

2. Для многіх выпускнікоў важнай праблемай з'яўляецца атрыманне вышэйшай адукацыі. А я прапаную так: кожны год у красавіку наладжваць кірмаш мазгоў. Няхай прыязджаюць прадстаўнікі розных універсітэтаў і вярбуюць нашых гімназістаў.

3. А навошта нам выязджаць з Браслава? Няўжо наш выкладчыцкі састаў не зможа праводзіць лекцыі ў гімназіі, як ва універсітэце, напрыклад, няхай браслаўская гімназія стане Браслаўскім універсітэтам. Ці, у крайнім выпадку, установім інтэрактыўную сувязь з іншымі універсітэтамі. Тады ў Браславе мы зможам атрымаць вышэйшую адукацыю.

4. І яшчэ адна заўвага наконт будаўніцтва. Калі гэта будзе працягвацца такімі ж тэмпамі, дык да 2009 года мы адбудуем не толькі інтэрнат, стадыён, іншыя карпусы, але і падземны горад.

Раман ЯРОЦКІ, выпускнік 1999 года, студэнт Кракаўскага універсітэта.

Скажу добрае слова

Сцяжынка жыцця

Якою пуцявінаю пайсці ў жыцці? — такое пытанне хвалюе кожнага адзінаццацікласніка. Мяркую па асабістых назіраннях: моладзь, арыентуючыся на рэаліі сучаснага грамадства, імкнецца набыць менавіта тую прафесію, якая б цалкам задавальняла матэрыяльныя патрэбы. Што ж, гэтыя памкненні можна зразумець. Без грошай цяжка ўявіць жыццё. І ўсё ж чаму мною авалодваюць іншыя думкі, калі праходжу каля невялікай драўлянай хаты ў родным пасёлку Самахвалавічы? Сцяжынка, што вядзе да ўнутранага жытла колішніх настаўнікаў Марыі Тарасаўны і Емяльяна Дзмітрыевіча Цыбаковых, не зарастае ўлетку і ніколі не знікае ў гурбах зімою. У светлым пакойчыку заўсёды кветкі.

Некалі я амаль штодзень заўважала, як Марыя Тарасаўна, прыгожая, з густам апранутая, спяшалася ў школу да сваіх маленькіх вучняў. У настаўнікаў пачатковых класаў адказнасць вялікая, бо менавіта ў маленстве закладваецца аснова будучага чалавека.

— Вельмі люблю дзяцей, — адказвае Марыя Тарасаўна на пытанне аб сваім жыццёвым выбары. — Хаця раней марыла стаць артысткай ці лётчыцай.

Відаць, артыстычныя здольнасці і такія рысы характару, як рашучасць, уменне хутка прымаць правільнае рашэнне і знаходзіць выйсце са складаных жыццёвых сітуацый, дапамаглі Марыі Тарасаўне ў педагагічнай рабоце. Дзеці, такія непрадказальныя, падчас супярэчлівыя, адкрывалі перад настаўніцай столькі нязведанага! Ды і Марыя Тарасаўна сваёй нястомнай энергіяй абуджала ў вучнях прагу да самастойнасці. І так кожны год.

Цяпер жа Марыя Тарасаўна на пенсіі. Любіць гартаць фотаальбомы і падоўгу расказваць пра кожнага са сваіх вучняў. Не можа інакш, хоць і даўно ўжо адзвінеў для яе школьны званок. А настаўніцкае жыццё ўсё роўна працягваецца ў думках і хваляваннях пра лёс Святланы, Ігара, Алены...

З радасцю сустракае Марыя Тарасаўна ў сваім доме вучняў, на жаль, не вельмі частых зараз, заўсёды прымае запрашэнні на вечары сустрэч з выпускнікамі. Ёй і цяпер хочацца быць сярод людзей, быць патрэбнай. Таму і не знікае сцяжынка да яе дома, у якім жывуць толькі чыстыя думкі, толькі добрыя словы, толькі светлыя ўспаміны. І мне думаецца, што, нягледзячы на свой узрост, Марыя Тарасаўна застанецца маладой яшчэ надоўга.

Прыгадваючы Марыю Тарасаўну, мне таксама хацелася б выбраць такую прафесію, якая б прыносіла ўнутранае задавальненне. На мой погляд, патрэбна гармонія матэрыяльнага і духоўнага, без якой няма руху наперад.

Надзея ГУСЕЛЬНІКАВА, вучаніца 11 класа Самахвалавіцкай школы.

Сталічная адукацыя

Крок насустрач

У сталічнай сярэдняй школе № 15 прайшоў другі, раённы, этап гарадскога конкурсу "Школа і сям'я — крок насустрач", ініцыятарамі якога стала Упраўленне адукацыі Мінгарвыканкама, Мінскі гарадскі інстытут удасканалення настаўнікаў пры садзейнічанні і падтрымцы гарадскога камітэта прафсаюза работнікаў адукацыі. Шэсць навучальных устаноў Ленінскага раёна (сярэднія школы №№ 15, 47, 54, 161, 164 і ліцэй № 2) прадстаўлялі на конкурсе сваіх лепшых класных кіраўнікоў — пераможцаў першага школьнага этапа.

Выяўленне найбольш эфектыўнага вопыту ўзаемадзеяння школы і сям'і ў выхаванні падрастаючага пакалення і распаўсюджанне гэтага вопыту сярод адукацыйных устаноў сталіцы — асноўная задача, якую давялося вырашаць строгаму, але справядліваму журы, у склад якога ўвайшлі інспектары аддзела адукацыі Ленінскага раёна Л.М.Есіна і Г.М.Ахрамовіч, кіраўнік метадычнага аб'яднання, псіхолаг школ раёна І.І.Санько, сакратар Камісіі па справах непаўналетніх Ленінскага раёна сталіцы Л.П.Скарабагатава.

Бацькі, дзеці і настаўнікі нездарма прыйшлі ў гэты дзень на конкурс. Яны не толькі актыўна падтрымлівалі сваіх самых "класных" класных, але і прадстаўлялі прысутным абранага выкладчыка, які, у сваю чаргу, прэзентаваў нестандартныя формы сваёй работы з сям'ёй, удзельнічаў у конкурсе планаў і метадычных распрацовак, нават выступаў разам з дзецьмі на сцэне...

Кожнае дзіця — найперш асоба, потым ужо вучань, — перакананы класны кіраўнік 8"А" класа школы № 164 Андрэй Мікалаевіч Талстой. Малады настаўнік выкладае рускую мову і літаратуру, таму не дзіўна, што яго вучні выказалі жаданне: "...няхай цягнецца вечна рускай мовы ўрок". Відаць, уласны вопыт, падыход да навучальнага працэсу, працаздольнасць педагога выклікалі ў хлопцаў і дзяўчат не толькі павагу і любоў, але, што галоўнае, жаданне вучыцца. Разам з васьмікласнікамі Андрэй Мікалаевіч прапанаваў на суд журы і гледачоў фрагмент правядзення класнай гадзіны "Сям'я, у якой жыву я".

Іна Анатольеўна Радзіміновіч выкладае ў сярэдняй школе № 54 нямецкую мову. Настаўніца расказала аб тых мерапрыемствах, якія кожную чвэрць рыхтуюцца ў школе па тэме "Бацькоўскі дом — пачатак пачаткаў", падзялілася вопытам і планамі на будучае, а дзеці распачалі на сцэне сапраўдную тэатральную пастаноўку. Дарэчы, спектаклі з удзелам вучняў у школе № 54 — не навінка, таму ўзбагачаныя практыкай і вопытам юныя артысты, не разважаючы, запрасілі ўсіх жадаючых да сябе ў госці на чаргова падрыхтаваную пастаноўку.

Сталыя выкладчыкі ліцэя № 2 Мінска адразу заўважылі ў маладога настаўніка фізікі Дзмітрыя Уладзіміравіча Багамолава яго тонкае педагагічнае чуццё. Першым крокам, зробленым у ліцэі Дзмітрыем Уладзіміравічам, стала наладжванне кантакту з бацькамі сваіх старшакласнікаў. Дарэчы, праз работу з сям'ёй будуецца і яго работа з дзецьмі, якія не саромеюцца давяраць любімаму класнаму свае праблемы, прыслухоўваюцца да парад, абмяркоўваюць набалелыя маладзёжныя пытанні. Розніца ва ўзросце паміж настаўнікам і яго вучнямі зусім невялікая, напэўна, менавіта гэта і адыграе вялікую ролю падчас агульных узаемін. Шчыра кажучы, гледзячы ў конкурсны дзень на сцэну, не адразу вылучыш Дзіму, як яго часам называюць школьнікі, з агульнага натоўпу старшакласнікаў. Сяброўскія абдымкі, песні пад гітару, на якой іграў настаўнік, простыя, але з сэнсам, размовы беспамылкова сведчылі ў гэты дзень аб тым, што ўсё гэта сапраўднае, штодзённае, звычайнае... а не добра падрыхтаваны для конкурсу сцэнарый.

Сярэдняя школа № 15 прадставіла кампетэнтнаму журы настаўніцу фізікі з трыццацігадовым педагагічным стажам Ніну Міхайлаўну Лукашэвіч, якая ў сваёй рабоце з дзецьмі і іх бацькамі значную ўвагу надае псіхолага-педагагічнай дыягностыцы. Шмат у чым настаўніцы дапамагаюць і калегі-прадметнікі. Індывідуальны падыход да кожнага вучня немагчымы без агульных намаганняў і класнага кіраўніка, і бацькоў, і ўсіх настаўнікаў. У гэтым сэнсе Ніна Міхайлаўна сваёй работай як нельга лепш адпавядае галоўнаму прынцыпу школьнай рэформы: "Ад адукацыі для ўсіх — да адукацыі для кожнага".

Тэлеперадача "Мая сям'я" падштурхнула ў свой час настаўніцу сярэдняй школы № 161 Святлану Мікалаеўну Знак скласці ўласную праграму "Школа і сям'я — крок насустрач". Актуальныя пытанні, пакладзеныя ў аснову яе распрацовак, прыносяць добрыя вынікі. Акрамя таго, нестандартная форма правядзення класнай гадзіны, падобнай на праграму Валерыя Камісарава, зацікавіла, галоўнае, саміх вучняў, якія жвава абмяркоўваюць падчас яе самыя розныя пытанні.

Актыўны ўдзел бацькоў вучняў 9"А" класа сярэдняй школы № 47 ва ўсіх справах і мерапрыемствах установы — заслуга прыгожай маладой выкладчыцы матэматыкі Вольгі Іванаўны Хурс. Ініцыятыўнасць, рухавасць, уважлівасць... — тыя якасці, якія, бясспрэчна, адпавядаюць настаўніцы. Добра разумеючы ролю сям'і ў выхаванні дзяўчат і хлопцаў, Вольга Іванаўна кожным сваім рабочым днём толькі ўзмацняе сувязь паміж школай — у сваёй асобе і сям'ёй — у асобе бацькоў падапечных. А яны адказваюць ёй любоўю і, галоўнае, неабыякавасцю.

Бясспрэчна, усе ўдзельнікі конкурсу заслугоўваюць высокай ацэнкі сваёй працы. Нездарма яны былі вызначаны лепшымі падчас першага, школьнага, этапа мерапрыемства. Сур'ёзнасць, з якой ставяцца настаўнікі да работы з сям'ёй кожнага вучня, ужо даўно прыносіць толькі станоўчыя вынікі. Аднак конкурс "Школа і сям'я — крок насустрач" павінен завяршыцца трэцім, гарадскім, этапам у снежні 2000 — студзені 2001 года. Менавіта таму Дзмітрыю Уладзіміравічу Багамолаву (ліцэй № 2) давядзецца стаць прадстаўніком Ленінскага раёна на заключным этапе мерапрыемства. Шчыра прызнаюся, я адразу пераканалася ў тым, што Дзіма абавязкова стане пераможцам. І ўласная мая сімпатыя да яго, між іншым, трымаецца на ўпэўненасці ў тым, што ён сапраўды самы "класны" класны кіраўнік. Поспехаў Вам, Дзмітрый Уладзіміравіч!

Вольга ДУБОВІК.

Пазашкольная педагогіка

Калі гара не ідзе да Магамета...

"Артысты прыехалі, артысты прыехалі!" — вестка маланкай пранеслася па навакольню школы-інтэрната і застыла дзесьці на парозе клуба: уваход быў забаронены, бо артысты рыхтаваліся да выступленняў. А так хацелася паглядзець! Так пачынаўся ўжо ў каторы раз Дзень Дома творчасці ў Ветрынскай школе-інтэрнаце.

Неўзабаве дзверы клуба гасцінна расчыніліся, і зала напоўнілася шумам, смехам, гаворкай. Тут ужо захваляваліся артысты. Але больш удзячнага гледача не магло і быць. У поўнай цішыні прайшоў спектакль па матывах кнігі Д.Харысана "Сказки дядюшки Римуса". Артысты пераўзышлі самі сябе: верылася, што Іра Аўласенка — сапраўдны Браток Апосум, Наташа Бурэц — Браток Янот, Насця Караткевіч — Мядзведзь Міхаіл, Оля Белавусава — цётка Чарапаха, а Лена Смаргун — Браток Сарыч. Словы аўтара чытала Лена Іванова. Кіраўнік клуба арганізатараў вольнага часу А.Л.Янчанка выконвала галоўную ролю — Братца Кроліка.

Спектакль закончыўся. Музыкай гучалі словы: "А калі яшчэ прыедзеце?"

Дзень Дома творчасці ў школах раёна даўно ўжо стаў традыцыйным. Гэта, мабыць, самая дзейсная форма наладжвання кантактаў са школамі, аказання неабходнай метадычнай дапамогі канкрэтнай школе з выхадам на педагагічны і дзіцячы калектывы.

Бо ў праграме Дня — вялікая выстава работ удзельнікаў гурткоў дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва і народных рамёстваў. Мэта выставы — прапаганда-прапанова арганізацыі гурткоў гэтых накірункаў у школах.

Для настаўнікаў — кансультацыі па пытаннях пазашкольнай работы або наогул метадычная вучоба па канкрэтнай тэме, выстава метадычных распрацовак "Набліжаецца свята", "Прыемныя гадзіны ў канцы вучэбнага тыдня", "Метадычнае забеспячэнне работы школьнага гуртка па інтарэсах" і інш. Усё залежыць ад канкрэтных абставін у канкрэтнай школе.

Для вучняў малодшага і сярэдняга школьнага ўзросту — выступленне творчага калектыву Дома творчасці або работа выязнога клуба па інтарэсах. Заняткі ў клубе вядуць кіраўнікі гурткоў Дома творчасці: Г.П.Віскуп — аплікацыя з саломкі, І.В.Гарбар — гліняная цацка, З.М.Скавародка — пачатковае тэхнічнае мадэліраванне, Л.У.Міхайлава — малюнак і жывапіс, О.С.Холад — работа са скурай. Педагогі працуюць па поўнай праграме — 2 гадзіны.

Так задумана, так і робіцца ўжо на працягу больш дзесяці гадоў, каб кожны вучань, які ў гэты дзень займаецца ў адным з гурткоў, зрабіў сабе падарунак.

Для вучняў старэйшых класаў мы ладзім пастаянна дзеючы лекторый "Ты і Закон". Але такая форма работы па прававому выхаванню школьнікаў і фарміраванню здаровага ладу жыцця нарадзілася не адразу. Напачатку Дом творчасці і Ветрынская сярэдняя школа (дырэктар Л.М.Васева) аб'яднaлі свае намаганні і арганізавалі работу лекторыя "Ты і Закон" на базе Дома творчасці. У рабоце лекторыя прымалі ўдзел работнікі праваахоўных органаў, псіханеўралагічнага і скурвенералагічнага дыспансэраў, спецыялісты РАА.

І вось ужо чацвёрты год, як лекторый выйшаў за рамкі адной школы і стаў раённым і пастаянна дзеючым. Па заяўках школ, з улікам сітуацыі ў канкрэтнай школе складаецца графік работы — адзін раз у месяц. Дом творчасці дамаўляецца з удзельнікамі (лектарамі). РАУС, а з гэтага навучальнага года і РАА забяспечваюць транспартам. У вызначаны час брыгада ў складзе педагогаў Дома творчасці і супрацоўнікаў усіх зацікаўленых арганізацый РАУС, камісіі па справах непаўналетніх, псіханеўралагічнага і скурвенералагічнага дыспансэраў, работнікаў суда і пракуратуры выязджае ў школу. Зразумела, што састаў мяняецца ў залежнасці ад абставін. Але адказны сакратар па справах непаўналетніх В.М.Зюзелева і намеснік начальніка РАУС М.В.Южанкоў удзельнічаюць заўсёды.

Форма правядзення лекторыя — самая розная — ад індывідуальнай работы з падлеткамі групы рызыкі, гадзіны пытанняў і адказаў, конкурсу знатакоў права да сустрэчы з цікавымі людзьмі. Бо добра вядома, што поспех або няўдача нашага мерапрыемства ў першую чаргу залежыць ад таго, хто будзе працаваць з падлеткамі.

І калі з падлеткамі размаўляюць суддзя Е.В.Ягорава, работнік пракуратуры А.В.Мальцаў, альбо гутарку вядуць урач-венеролаг А.Д.Шніпава і Н.В.Максімянюк — урач псіханеўралагічнага дыспансэра — гэта ўспрымаецца зусім інакш, чым ушчуванні класнага кіраўніка.

Вось і атрымалася, як у той прымаўцы: "Калі гара не ідзе да Магамета, дык Магамет ідзе насустрач гары". Так наш Дом дзіцячай і юнацкай творчасці па асабістай ініцыятыве прыйшоў у школу і наладзіў у яе сценах выхаваўчую работу з дзецьмі.

Аліна МУРАЎЁВА, кіраўнік Дома дзіцячай і юнацкай творчасці Полацкага раённага аб'яднання па арганізацыі пазашкольнай выхаваўчай работы г.п.Ветрына.

Новае ў прафтэхадукацыі

Ліцэйскія групы: накірункі сталення

Час ляціць імкліва, і жыццё не стаіць на месцы. Яно патрабуе новых падыходаў да розных галін ведаў: эканомікі, навукі, адукацыі. З 1997 года ў ПТНУ вобласці пачалі адкрываць ліцэйскія групы, галоўнай мэтай якіх стала выяўленне і фарміраванне інтэлектуальна развітай асобы, здольнай рэалізаваць свой творчы патэнцыял ва ўласных жыццёвых інтарэсах і ў інтарэсах грамадства.

Піянерам у адкрыцці ліцэйскіх груп у сістэме прафесійна-тэхнічнай адукацыі Магілёўскай вобласці стаў Рэгіянальны цэнтр прафесійнай адукацыі № 1 Магілёва (цяпер прафесійны ліцэй № 1). На базе гэтай навучальнай установы ў 1997-98 навучальным годзе было адкрыта ліцэйскае аддзяленне з трыма профільнымі ліцэйскімі групамі. У 1998-99 навучальным годзе ліцэйскія групы адкрываюцца ў ПТВ № 219 Слаўгарада, у 1999 — 2000 — у ВПВ хімікаў (цяпер — Эканамічны ПТК) і ў ПТВ № 4 Магілёва, у 2000 — 2001 — у ПТВ № 14, 95, 98, 226, 227, 237, ВПВ БАН Бабруйска. На гэты час у 12 ПТНУ Магілёўскай вобласці адкрыты ліцэйскія групы, у якіх навучаюцца 639 чалавек на сямі профільных цыклах і па 12 прафесіях.

У ліцэйскіх групах прафесійна-тэхнічных навучальных устаноў вывучэнне профільных агульнаадукацыйных прадметаў, якія ўтвараюць адпаведны профільны цыкл, ажыццяўляецца згодна з нарматыўным дакументам, па праграмах для агульнаадукацыйных школ на павышаным узроўні. Вывучэнне астатніх агульнаадукацыйных прадметаў ажыццяўляецца на базавым узроўні ў адпаведнасці з дзеючым вучэбным планам для агульнаадукацыйнай школы. На аснове праграм, зацверджаных Міністэрствам адукацыі, выкладчыкамі ліцэйскіх груп ПТНУ вобласці распрацоўваюцца тэматычныя планы па прадметах.

Кожнае вучэбнае паўгоддзе навучэнцы ліцэйскіх груп здаюць экзамены па профільных прадметах. За курс сярэдняй школы яны, як і навучэнцы звычайных груп ПТНУ, здаюць шэсць экзаменаў па агульнаадукацыйных прадметах. Але да абавязковых экзаменаў па беларускай літаратуры, рускай ці беларускай мове (дыктант), матэматыцы (пісьмова) дадаецца яшчэ абавязковы экзамен па адным з профільных прадметаў на выбар навучэнцаў.

У працэсе навучання выкладчыкамі і адміністрацыяй ПТНУ вобласці аналізуюцца вынікі паспяховасці навучэнцаў ліцэйскіх груп. Гэтыя вынікі сведчаць пра павышэнне якасці ведаў навучэнцаў па меры іх навучання ў ПТНУ.

У ліцэйскія групы ПТНУ вобласці паступаюць, як правіла, тыя выпускнікі базавай школы, якія не трапілі ў гарадскія і абласныя ліцэі, але мараць атрымаць вышэйшую адукацыю. Каб дабіцца добрых вынікаў, з такімі навучэнцамі недастаткова працаваць толькі на ўроках, неабходна арганізаваць дадатковае навучанне ў пазаўрочны час. Па гэтай прычыне ва ўсіх ПТНУ вобласці працуюць факультатывы і гурткі па профільных прадметах. На занятках факультатываў і гурткоў навучэнцы, з аднаго боку, ліквідуюць прабелы ў ведах, [illegible] А з другога — на факультатыўных і гуртковых занятках навучэнцы маюць магчымасць працаваць з заданнямі алімпіяднага характару, з матэрыялам для паступлення ў ВНУ.

Так, выкладчыкі прафесійнага ліцэя № 1 Магілёва [illegible] матэрыялы ўступных экзаменаў у розных ВНУ рэспублікі, [illegible] на факультатыўных занятках, [illegible]

Выкладчыкі хіміі Л.Шуцікава, фізікі Т.Слянцова, біялогіі І.Яўсеева гэтай навучальнай установы практыкуюцца ў выкарыстанні тэставых заданняў для кантролю ведаў навучэнцаў. Выкладчыкі вучаць навучэнцаў працаваць з рознымі відамі тэставых заданняў, таму што цяпер у многіх ВНУ рэспублікі выкарыстоўваюцца на ўступных экзаменах тэставыя заданні. Тэсты падбіраюцца з метадычнай літаратуры, складаюцца самімі выкладчыкамі.

У ПТНУ вобласці з навучэнцамі ліцэйскіх груп арганізаваны ў пазаўрочны час заняткі па інтарэсах. Напрыклад, у ПТВ № 219 навучэнцы ліцэйскіх груп пад кіраўніцтвам выкладчыка гісторыі С.Язерскай паспяхова працуюць па краязнаўстве Слаўгарадчыны. Іх намаганнямі ў вучылішчы быў адкрыты свой краязнаўчы музей. У эканамічным ПТК для навучэнцаў ліцэйскіх груп дзейнічае драматычны гурток "Маладосць" пад кіраўніцтвам выкладчыка беларускай мовы і літаратуры Е.Савіцкай. Цяпер навучэнцы рыхтуюцца да пастаноўкі спектакля па твору "Пінская шляхта".

У любой сферы дзейнасці імкнуцца дасягнуць найлепшай яе якасці. Натуральна, што гэта назіраецца і ў сферы адукацыі, у прыватнасці ў функцыянаванні ліцэйскіх груп у ПТНУ. Яшчэ рана рабіць нейкія глабальныя заключэнні, таму што справа гэтая яшчэ маладая, яна толькі набірае сілу і вопыт, але пэўныя дасягненні ў яе ў рэгіёне ёсць.

У 1999 годзе адбыўся першы выпуск навучэнцаў ліцэйскіх груп РЦПА № 1. З 44 выпускнікоў ліцэйскага аддзялення 11 скончылі гэтую навучальную ўстанову на выдатна, 20 — на "4" і "5", 36 выпускнікоў гэтага навучальнага года паступілі ў ВНУ і ССНУ. У 2000 годзе РЦПА № 1 закончылі 36 ліцэістаў, з іх на выдатна — 11 навучэнцаў, на "4" і "5" — 13. З выпускнікоў 1999 — 2000 навучальнага года паступілі ў ВНУ і ССНУ 24. У 2000 годзе першы выпуск навучэнцаў ліцэйскіх груп зрабіла і ПТВ № 219 Слаўгарада. З 17 выпускнікоў ліцэйскага аддзялення гэтай навучальнай установы на выдатна скончылі 3 навучэнцы, на "4" і "5" — 11, а 7 выпускнікоў ліцэйскіх груп ПТВ № 219 сталі студэнтамі ВНУ і ССНУ. Пералік выбраных ВНУ для паступлення разнастайны: Беларускі дзяржаўны універсітэт, медыцынскія інстытуты, Універсітэт радыёэлектронікі і інфарматыкі Мінска, Беларуская сельскагаспадарчая акадэмія, Магілёўскія машынабудаўнічы і педагагічны універсітэты, тэхналагічны інстытут і інш.

Дзякуючы вывучэнню агульнаадукацыйных прадметаў на павышаным узроўні навучэнцы ліцэйскіх груп паказалі высокія вынікі на прадметных абласных і рэспубліканскіх алімпіядах сярод навучэнцаў ПТНУ. Так, у 1999 годзе навучэнцы ліцэйскіх груп РЦПА № 1 занялі 9 прызавых месцаў у абласных алімпіядах і 8 у рэспубліканскіх. У 2000 годзе навучэнцы ліцэйскіх груп гэтай навучальнай установы пацвердзілі высокі ўзровень ведаў на абласных і рэспубліканскіх алімпіядах, заняўшы 10 і 6 прызавых месцаў адпаведна ў абласных і рэспубліканскіх алімпіядах. У 2000 годзе ў алімпіядах прымалі ўдзел таксама ліцэісты 2 курса з ПТВ № 219 і 1 курса з ВПВ хімікаў. Вынікі ўдзелу навучэнцаў ліцэйскіх груп гэтых навучальных устаноў у алімпіядах такія: 3 месца ў абласной алімпіядзе па беларускай мове і літаратуры і 1 месца ў абласной алімпіядзе па інфарматыцы занялі ліцэісты з ПТВ № 219, 2 і 3 месцы ў абласной алімпіядзе па фізіцы занялі навучэнцы ліцэйскіх груп з ВПВ хімікаў. У рэспубліканскіх алімпіядах навучэнцы ліцэйскіх груп ПТВ № 219 і ВПВ хімікаў прызавых месцаў не дабіліся.

Выпускнікі РЦПА № 1 Сяргей Халіпаў і Павел Кляшчонак па выніках рэспубліканскіх алімпіяд былі залічаны ва універсітэт радыёэлектронікі і інфарматыкі без экзаменаў. Такім чынам, удзел у алімпіядах даў магчымасць выявіць таленавітых, здольных падлеткаў, дапамог ім праявіць сябе, узбагаціў дадатковымі ведамі, уменнямі, падрыхтаваў да паступлення ў вышэйшыя навучальныя ўстановы.

Высокія вынікі ўдзелу ў абласных і рэспубліканскіх алімпіядах, вялікі працэнт паступлення выпускнікоў ліцэйскіх груп у вышэйшыя навучальныя ўстановы сведчаць пра мэтанакіраваную дзейнасць педагагічных калектываў і адміністрацыі РЦПА № 1, [illegible] І як вынік сказанага вышэй — [illegible] ў 2000 годзе Рэгіянальнага цэнтра прафесійнай адукацыі № 1 у прафесійны ліцэй № 1.

Цяпер у ліцэйскіх групах ПТНУ вобласці працуюць 60 высокакваліфікаваных выкладчыкаў. З іх вышэйшую кваліфікацыйную катэгорыю маюць 24 выкладчыкі, першую катэгорыю — 20, другую — 5, без катэгорыі — 11 выкладчыкаў. Усе выкладчыкі ліцэйскіх груп ПТНУ вобласці, якія не маюць кваліфікацыйнай катэгорыі, з'яўляюцца маладымі спецыялістамі.

Праграмы агульнаадукацыйных прадметаў у ПТНУ вобласці вядуць пераважна высокакваліфікаваныя педагогі з вялікім вопытам работы ў сістэме ПТА. Яны працуюць творча, выкарыстоўваюць разнастайныя формы і метады вядзення ўрока, умеюць захапіць падлеткаў сваім прадметам. Выкладчыку матэматыкі прафесійнага ліцэя № 1 Т.Дадзьковай за высокія паказчыкі ў працы за 1999 год прысуджана заахвочвальная прэмія Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь за асабісты ўклад у развіццё здольнасцей моладзі.

Як ужо адзначалася, арганізацыя работы ў ліцэйскіх групах — гэта новы напрамак у рабоце ПТНУ рэгіёна. І як у любой новай справе, ёсць і свае цяжкасці. Спынімся на некаторых праблемах, якія ўзнікаюць у арганізацыі і функцыянаванні ліцэйскіх груп і на шляхах іх вырашэння.

Праблема, якую патрэбна вырашаць штогод, — гэта праблема набору навучэнцаў, арганізацыя прафарыентацыйнай работы ў школах. Калектывы школ з вялікай цяжкасцю адпускаюць лепшых вучняў у ліцэйскія групы ПТНУ. Вучоба ў ліцэйскіх групах стане прэстыжнай, прыток навучэнцаў у ліцэйскія групы будзе павялічвацца, калі будуць высокія вынікі паступлення выпускнікоў гэтых груп у ВНУ, калі разам з добрай агульнаадукацыйнай падрыхтоўкай навучэнцы будуць атрымліваць прафесію, якая карыстаецца попытам на рынку працы. Вучэбна-выхаваўчы працэс ПТНУ павінен адпавядаць розуму, душы і сэрцу навучэнца. Для навучэнцаў новага набору павінна быць распрацавана сістэма мер па сацыяльнай адаптацыі іх да новых умоў працы і жыцця. Навучанне ў ліцэйскіх групах ПТНУ павінна засноўвацца на дыягностыцы, павінны сістэматычна аналізавацца вынікі якасці ведаў навучэнцаў.

Асобная праблема навучэнцаў ліцэйскіх груп — няўменне працаваць самастойна, асабліва ў першы час. Многія з іх не разумеюць, што асноўныя веды трэба здабываць упартай працай, што аднаго падручніка мала, што трэба перагледзець шэраг іншай літаратуры, якая рэкамендавана выкладчыкам, што самастойная праца — важная частка падрыхтоўкі да заліку, кантрольных работ, семінараў, канферэнцый. Выкладчыкам ПТНУ вобласці патрэбна прыкладаць больш намаганняў у арганізацыі самастойнай і навукова-даследчай работы навучэнцаў ліцэйскіх груп, таму што гэта пытанне вельмі важнае.

Ёсць свае праблемы і ў адкрыцці ліцэйскіх груп ПТНУ, размешчаных у раённых цэнтрах і сельскай мясцовасці. Цяпер з 12 ПТНУ вобласці, дзе функцыянуюць ліцэйскія групы, толькі адно вучылішча сельскае — гэта ПТВ № 219 Слаўгарада.

Застаецца нявырашаным пытанне аб належнай камп'ютэрнай тэхніцы ў ПТНУ вобласці, дзе прадмет "інфарматыка" вывучаецца на павышаным узроўні. У ПТВ № 98, 227, 237 часткова, а ў ПТВ № 4, 95, 226, ВПВ БАН Бабруйска камп'ютэрная база наогул не адпавядае патрабаванням, прад'яўляемым да вывучэння гэтага профільнага прадмета.

Любая дзейнасць, у тым ліку і ліцэйскі рух у ПТНУ, павінны не толькі аналізавацца, але і прагназавацца. Для развіцця інтэлектуальных здольнасцей навучэнцаў, раскрыцця іх талентаў мяркуецца пашырэнне сеткі ліцэйскіх груп у ПТНУ вобласці, адкрыццё ліцэйскіх груп не толькі ў гарадскіх, але і ў сельскіх ПТНУ рэгіёна. Плануецца правядзенне мэтанакіраванай работы па павышэнні кваліфікацыі інжынерна-педагагічных работнікаў ПТНУ. У 2000 — 2001 навучальным годзе вучэбна-метадычным цэнтрам запланавана вывучэнне станоўчага вопыту сістэматычный, мэтанакіраванай работы прафесійнага ліцэя № 1 па выяўленні адораных навучэнцаў і падрыхтоўцы іх да ўдзелу ў алімпіядах і паступлення ў ВНУ.

Н.ЛЕЛЯХАВА,
загадчыца кабінета абласнога вучэбна-метадычнага цэнтра прафесійнай адукацыі Магілёва.

Республиканский очно-заочный конкурс по математике и информатике – 2000 — 2001

Министерство образования Республики Беларусь, Белорусский государственный университет, Республиканская заочная физико-математическая и химическая школа, Ивьевская средняя школа с углубленным изучением математики приветствуют всех, кто принял участие в первом этапе третьего Республиканского очно-заочного конкурса по математике и информатике среди учеников сельской местности, городов районного и областного подчинения. Ниже даны ответы на задания первого этапа конкурса и задания второго этапа, каждое из которых оценивается в 5 баллов.

Напоминаем, что все участники конкурса разбиты на три группы: первая группа – ученики 9-11 классов средних общеобразовательных учебных заведений; вторая группа – ученики 6-8 классов; третья – младшие школьники. Каждая группа выполняет свои задания и, кроме этого, может дополнительно выполнять задания соседних групп, отвечать на дополнительные вопросы. За это будут начисляться баллы с соответствующим коэффициентом.

Участники конкурса свои решения (на этот раз они должны обязательно содежать полные разъяснения и ответы) должны записать в тетради или на листах бумаги. Здесь же следует разборчиво написать свою фамилию, имя, отчество и класс, в котором учится автор решения, фамилию, имя, отчество учителя и название школы, а также полный домашний адрес. Решение следует отправить по адресу: РЗФМХШ, ул. Дорошевича, 3, г. Минск, 220013 (с пометкой "Заочный конкурс, второй этап").

Срок выполнения заданий (на белорусском или русском языке) – не позднее 25 января 2001г. Примерно через три (четыре) недели в одном из номеров газеты вы сможете сверить свои ответы и получить задания третьего этапа.

Следите за газетой! Желаем успехов!

Оргкомитет конкурса.

Ответы на задачи первого этапа конкурса: 642. (А) Возрос на 20%; **643. (В)** 14; **644. (А)** 6; **645. (Б)** Колесников; **646. (Д)** 30°; **647. (В)** 15; **648. (Б)** 19; **649. (Б)** Моя собака не удовлетворена; **650. (Г)** 7; **651. (Б)** 3; **652. (Б)** 10; **653. (А)** Среда; **654. (Г)** 12; **655. (А)** Диету менять не надо; **656. (В)** 600 км; **657. (Д)** Картель; **658. (Д)** Инфляция; **659. (В)** Смита.

Задачи второго этапа конкурса

Старшая группа (9-11 классы)

660. В цехе сборки собирают изделия конфигураций А и В. Производительность цеха составляет 100 изделий конфигурации А (если собирать только изделия А) или 300 изделий конфигурации В (если собирать только изделия Б) в сутки. Отдел технического контроля в сутки может проверить не более 150 изделий. Изделие А стоит вдвое дороже изделия В. Сколько изделий обоих конфигураций следует выпускать в сутки, чтобы общая стоимость продукции была максимальной?

661. Известно, что доля блондинов среди голубоглазых больше, чем доля блондинов среди всех людей. Что больше: доля голубоглазых среди блондинов или доля голубоглазых среди всех людей?

662. В соревнованиях по вольной борьбе участвовало 12 человек. Каждый участник должен был встретиться с каждым из остальных по одному разу. Верно ли, что в любой момент соревнований имеются два участника, которые провели на ковре одинаковое число схваток?

663. Прямая, проходящая через основания двух высот данного остроугольного треугольника, отсекает от него меньший треугольник. Подобны ли исходный и отсеченный треугольники?

664. Найдите функции f(x) и g(x), удовлетворяющие системе уравнений

$$\begin{cases} f(2x+1) + g(x-1) = x, \\ f(2x+1) - 2g(x-1) = 2x^2 \end{cases}$$

Средняя группа (6-8 классы)

665. а) На линейке отмечены три деления: 0, 33 и 47. Можно ли отложить с ее помощью отрезок длиной 1? Если можно, то как? Если нельзя, то почему?

б) Та же задача но отмечены деления: 0, 33, 48.

666. Средний балл по информатике среди учащихся экономического класса, в котором учится 30 школьников, составил 4,3, а среди 45 учащихся других классов – всего 3,8. Каков средний балл по информатике среди всех указанных учащихся школы, изучавших этот предмет?

667. Каждого пойманного леща рыболов считал за три рыбы, а каждых трех ершей – за одну. В результате он насчитал 24 рыбы, и оказалось, что число пойманных им рыб действительно равно 24. Сколько лещей поймал рыболов?

668. Нарисуйте на плоскости четыре точки так, чтобы попарные расстояния между ними могли принимать лишь два различных значения. Найдите как можно больше расположений четырех точек, обладающих таким свойством.

669. Однажды утром, с восходом солнца, альпинист начал восхождение на высокую гору. Узкая тропа вилась серпантином по склону горы к ее вершине. Альпинист шел по тропе с разной скоростью; он часто останавливался, чтобы передохнуть. К вершине он подошел незадолго до захода солнца. На следующий день альпинист пустился в обратный путь по той же тропе. Он вышел на рассвете и опять спускался с неодинаковой скоростью, много раз отдыхая на дороге. Средняя скорость спуска, конечно, превышала среднюю скорость подъема. Есть ли на тропе такая точка, которую альпинист во время спуска и подъема проходил в одно и то же время суток?

Младшая группа (2-5 классы)

670. Два сына и два отца съели три яйца. Сколько яиц съел каждый?

671. Задано 9 точек – четыре в вершинах квадрата, четыре в серединах его сторон и одна в центре квадрата:

. . .
. . .
. . .

Требуется соединить их одной непрерывной ломаной линией, состоящей из четырех отрезков (иначе говоря, соединить их, четырьмя прямыми линиями, не отрывая карандаша от бумаги).

672. При составлении расписания уроков на среду трое преподавателей высказали пожелания, чтобы их уроки были: по математике – первый или второй; по истории – первый или третий; по литературе – второй или третий. Сколькими способами и как при составлении расписания можно удовлетворить пожелания всех преподавателей?

673. В трех кучках находится 22, 14 и 12 орехов. Требуется путем трех перекладываний уравнять число орехов в каждой кучке, соблюдая при этом условие: из любой кучки разрешается перекладывать в другую лишь столько орехов, сколько там их уже имеется.

674. В некотором царстве-государстве жил Змей Горыныч с 10 головами. Вызвался однажды добрый молодец Иванушка сразиться со Змеем Горынычем. Однако не ожидал он, что вместо каждой отрубленой головы у Змея Горыныча вырастает четыре новые. Одно знает Иванушка – победит он Змея только в том случае, если у того окажется в какой-то момент ровно 2001 голова. Как вы думаете, сможет ли Иванушка победить Змея Горыныча?

Дополнительные вопросы

675. Кто и когда впервые ввел термин "граф", назвав графами схемы, состоящие из множества точек и связывающих эти точки отрезков прямых или кривых? Где находит применение теория графов в настоящее время?

676. Существует ли функция, график которой проходит только через точки, у которых хотя бы одна из координат иррациональна (кроме точки (0;1)). Если да, то приведите пример такой функции? Может вы сможете придумать не одну такую функцию.

677. Многие математики, особенно в ранний период развития науки, рассматривали так называемые дружественные числа, т.е. такие пары натуральных чисел, сумма делителей каждого из которых равна соответственно другому числу. Известно более 900 пар дружественных чисел. Приведите пример хотя бы одной пары таких чисел.

Экспрэс-падручнік

Чалавек. Грамадства. Дзяржава

Вучэбны дапаможнік для 9 класа агульнаадукацыйнай школы з беларускай мовай навучання

пад рэдакцыяй доктара філасофскіх навук, прафесара Ю.А.Харына

(Працяг. Пачатак у № 3)

5. Чалавек развіваецца, жывёла — не. За пятнаццаць мільёнаў гадоў, якія прайшлі з часу паяўлення на Зямлі антрапоідаў, яны не прасунуліся наперад ні на крок, не зрабілі нават нязначнай выявы, не зрабілі нават малой спробы палепшыць умовы жыцця. (Это человек. Антология. М., 1995. С.83 — 84.).

Унікніце ў гэтыя істотныя адрозненні паміж жывёламі і чалавекам. Якія яшчэ асаблівасці людзей вы маглі б назваць?

"Год" жыцця Зямлі

Калі ўмоўна прыняць увесь час існавання нашай планеты за 12 месяцаў, якое месца будзе належаць у ім чалавеку і яго продкам? Усяго толькі некалькі гадзін! У календары, які прапануецца тут, 1 дзень раўняецца 12,6 млн. гадоў, 1 гадзіна — 525 тыс. гадоў.

1 студзеня: узнікненне Зямлі (узрост Сусвету нямногім больш за 3 гады).

28 сакавіка: паяўленне першых бактэрый.

12 снежня: час панавання дыназаўраў.

26 снежня: знікненне дыназаўраў.

31 снежня, 1 гадзіна: паяўленне агульнага продка малпы і чалавека.

31 снежня, 17 гадзін 30 хвілін: паяўленне Люсі і яе сабратоў — аўстралапітэкаў.

31 снежня, 18 гадзін 16 хвілін: паяўленне першых людзей.

31 снежня, 23 гадзіны 54 хвіліны: паяўленне неандэртальца.

31 снежня, 23 гадзіны 59 хвілін 46 секунд: узнікненне хрысціянства.

31 снежня, поўнач: чалавек зрабіў крок на Месяц, штучнае апладненне ў прабірцы, паяўленне камп'ютэра.

Па гэтай шкале сярэдняя працягласць жыцця сучаснага чалавека — усяго паўсекунды, а наша Сонца патухне ўжо праз год. ("За рубежом". 1989. №46.).

Прыслухаемся

Прырода нічога не робіць проста так.

Томас Браун

Прырода кінула голага чалавека на голую зямлю.

Пліній Старэйшы

У любую эпоху чалавек ва ўсёй сваёй своеасаблівасці ўяўляе сабой прадукт і вынік усіх папярэдніх эпох.

Фюстэль дэ Куланж

У свеце шмат сіл вялікіх, але мацней за чалавека няма нічога ў прыродзе.

Сафокл

Усе дзеянні ўсіх жывёл не змаглі накласці на прыроду адбітак іх волі. Гэта змог зрабіць толькі чалавек.

Ф.Энгельс

Чалавек можа абысціся шмат без чаго, але толькі не без чалавека.

Л.Бёрне

Што можна прачытаць

Волков Ю.Г., Поликарпов В.С. Человек: Энциклопед. словарь. М., 1999.

Кликс Ф. Пробуждающееся мышление. У истоков человеческого интеллекта. М., 1983.

Происхождение вещей: Очерки первобытной культуры / Под ред. Е.В.Смирницкого. М., 1995.

Тегако Л.И., Саливон И.И. Основы антропологии и экологии человека. Мн., 1997.

Это человек. Антология. М., 1995.

§ 2. Чалавек як прыродная і сацыяльная істота

Дачыненне да Космасу

Як вы думаеце, ці змянілася што-небудзь у свеце з паяўленнем чалавека? На першы погляд, такое пытанне быццам бы і не да месца. Што азначае іскра Розуму ў бясконцай прасторы маўклівай Прыроды? Але не спяшайцеся з адказам. Мы пакуль не ведаем, ці існуюць у прасторы Сусвету іншыя цывілізацыі. Будзем зыходзіць з факта унікальнасці Зямнога Чалавека. Для людзей, такім чынам, любыя рэчы і з'явы рэчаіснасці ўспрымаюцца толькі праз прызму іх асабістага існавання. Чалавек сапраўды аказваецца мерай прыроды. У ім, як вобразна выказаўся рускі філосаф Мікалай Бярдзяеў, "перакрыжоўваюцца ўсе колы быцця".

Што гэта за "колы быцця?" Зыходны пункт тут — бясконцая ў прасторы і вечная па часе Прырода, ці проста — Сусвет, які здзіўляе наша ўяўленне, неабдымны Космас. Мы непарыўна звязаны з фізічнымі працэсамі, якія праходзяць у зорных глыбінях. І перш за ўсё вельмі значнай з'яўляецца роля праменнай энергіі Сонца. А.Л.Чыжэўскі паказаў, што на чалавека накладваюць свой адбітак касмічныя сілы. Хуткае эпізадычнае павелічэнне актыўнасці Сонца можа выклікаць рэзкія змены ў псіхічным стане чалавека, істотна змяніць яго паводзіны. Гады сонечных бур выклікаюць павышанае радыеактыўнае выпраменьванне і, як вынік гэтага — вялікія бядотныя з'явы. Гады ж сонечнага супакаення, па разліках вучоных, наадварот, супадаюць з гадамі міру і вызвалення чалавека ад бязмежных жахаў і страхаў.

У Космасе зараджаецца жыццё, людзі — вынік яго эвалюцыі. Калі чалавечы розум развіваецца, то, па тэорыі У.І.Вярнадскага, ён стварае наасферу, а з ёю — дзіўныя магчымасці ўсё пашыраемага асваення чалавецтвам незямных прастораў.

У нашы дні адкрываюцца новыя сведчанні аб прыналежнасці чалавека да жыцця Космасу. У навуцы, напрыклад, усё большае прызнанне заваёўвае так званы антропны прынцып. У адпаведнасці з ім паяўленне чалавека і чалавечага розуму звязана з фундаментальнымі законамі прыроды. Калі, скажам, былі б іншымі некаторыя фізічныя велічыні (канстанты), напрыклад, маса электрона і інш., то немагчыма было б узнікненне жыцця зямнога тыпу. У сучаснай касмалогіі антропны прынцып расцэньваюць як скрыты пачатак, які арганізуе пэўным чынам Сусвет.

Біялагічны арганізм

Чалавек не проста з'ява Космасу, ён і вянец зямнога жыцця. Жывыя арганізмы валодаюць шэрагам асаблівасцей, якія ў сваёй сукупнасці адрозніваюць іх ад нежывога свету. Жывыя арганізмы атрымліваюць энергію з навакольнага асяроддзя і выкарыстоўваюць яе для падтрымання сваёй вельмі высокай упарадкаванасці. Яны актыўна рэагуюць на раздражненні, утрымліваюць усю інфармацыю, якая неабходна ім для развіцця, выжывання і размнажэння. Жывыя істоты прыстасаваны да таго асяроддзя, у якім існуюць.

У чалавека біялагічнае "кола" яго існавання складаюць харчаванне і страваванне, дыханне, размнажэнне, органы пачуццяў, мышцы, залозы, скура. Сюды ж трэба аднесці нервовую, крывяносную, лімфатычную, імунную і іншыя фізіялагічныя сістэмы. Як жывы арганізм чалавек можа быць хворым ці здаровым. Ён валодае інстынктамі і прыроджанымі схемамі паводзін.

Разам з тым людзі не проста біялагічныя арганізмы, але і істоты са своеасаблівай псіхікай. У псіхіцы жывёл з развітым галаўным мозгам нервова-фізіялагічныя працэсы ператвараюцца ў сістэму самарэгулявання паводзін. Тут праяўляюцца асабістая выбіральныя адносіны істоты да рознага кшталту раздражняльнікаў. А гэта азначае, што псіхічныя з'явы і працэсы паўстаюць як суб'ектыўныя, гэта значыць асаблівы ўнутраны стан арганізма. У сабакі, безумоўна, ён "свой" суб'ектыўны, у шымпанзэ — "свой", у чалавека таксама — "свой".

У самых простых выпадках суб'ектыўнасць выяўляецца ў выглядзе псіхічных з'яў болю, эмоцый радасці і гневу, зрокавых і слыхавых пачуццяў і інш. А вышэйшым жывёлам, тым больш шымпанзэ і гарылам, вы гэта ведаеце, уласцівы дапытлівасць, арыенціровачны імпульс, маніпуліраванне прадметамі.

Тое, што народжана ў псіхіцы жывёл прыродай, можна знайсці і ў чалавека. Але ўяўленні аб характэрных рысах паводзін людзей неправамерна тлумачыць толькі ўяўленнямі аб біялагічных арганізмах. Наша псіхіка — гэта нешта большае, чым простыя рэфлексы. У людзей іх складанае псіхічнае жыццё звязана з успрыманнем асабістых і грамадскіх каштоўнасцей, сімвалаў і сэнсаў, з разважаннямі аб уласных перажываннях і дзеяннях. Тут мы маем справу з іншым "колам" быцця.

Чалавек — сацыяльная істота

Людзі — грамадскія (сацыяльныя) істоты. І гэта акалічнасць вызначае асаблівасці нашай псіхікі. Для яе тлумачэння псіхалагічная навука выкарыстоўвае шматлікія паняцці: *мысленне, памяць, пачуцці, воля, патрэбнасці, увага, асоба, дзейнасць* і інш. Сумарна іх можна выразіць адным словам — свядомасць.

У адрозненне ад жывёл людзі ў сумесных намаганнях дзейнічаюць не толькі ўзгоднена, але і свядома. Людзі, калі выпрацоўваюць і выкарыстоўваюць прылады працы, праз рознабаковыя зносіны выпрацавалі здольнасць да адлюстравання рэчаіснасці праз так званыя абстракцыі. *Абстракцыя — гэта адцягненая думка, зафіксаваная ў слове.* Нават самыя простыя і знаёмыя словы паўстаюць як абстракцыя. Так, паняцце (думка) "аб доме" ўключае ў сябе веды аб мностве будынкаў (жылых, вытворчых, адміністрацыйных, палацах культуры і іншых "дамах"). Але ёсць шмат паняццяў (і слоў) больш адцягненых (*рэчыва, атам, валюта, дэмакратыя, свабода, ісціна, сумленне, абавязак, матэрыял, Бог* і інш.). Сіла нашага мыслення ў тым, што яно жыве такімі абстракцыямі. А размоўная і пісьмовая мова праз агульныя паняцці дае магчымасць людзям узгадняць свае дзеянні.

Такім чынам, *сацыяльнае "кола" жыцця чалавека паўстае быццам бы раздвоеным на свет рэальнай рэчаіснасці і свет паняццяў аб ёй.* Кожны з нас жыве сярод матэрыяльных прыродных рэчаў і ў шматлікіх грамадскіх адносінах з іншымі людзьмі. У першасным выглядзе гэтыя адносіны складваюцца ўжо ў вашай сям'і. У школе і ў класе вы ўключаецеся ў яшчэ больш шырокія чалавечыя ўзаемаадносіны — з настаўнікамі і вучнямі. Па-за школай — дынамічны свет чалавечых зносін, эканомікі, тэхналогіі, бізнесу, палітыкі, мастацтва, спорту і іншых форм сацыяльнага дзеяння. Усё гэта — наша рэальнае жыццё.

У той жа час у чалавека — свой глыбокі ўнутраны свет свядомасці і суб'ектыўных перажыванняў. Тут нараджаюцца веды і мастацкія вобразы, укараняюцца вераванні і звычкі, выпрацоўваюцца мэты і ідэалы, выпрабоўваецца воля, набываюцца паняцці аб маральных каштоўнасцях. ***Свет свядомасці — гэта сфера ідэальных з'яў, якія існуюць у форме вобраза ці паняцця, гэта значыць у выглядзе ўяўнага адлюстравання і ўзнаўлення рэчаіснасці.*** Можна сказаць: усё, што ствараюць і перажываюць людзі, ёсць ідэальная састаўляючая — ці гэта задума, мэта, матыў ці які-небудзь іншы стымул чалавечага дзеяння.

Духоўная асоба

Тут мы закранём яшчэ адзін бок чалавека як сацыяльнай істоты, які ўзыходзіць да вышэйшага "кола" яго быцця, да таго, што завецца духоўнасцю. Часта выраз "духоўнасць" суадносяць толькі з верай у Бога, з рэлігійнымі поглядамі. Але больш слушна ўжываць яго ў шырокім сэнсе. *Духоўнасць — своеасаблівы стан свядомасці, яе каштоўнасны змест.* Яна звычайна ўспрымаецца ў сувязі з такімі паняццямі, як "дух" і "душа". Той праяўляе сілу духу, хто ў думках, волі і эмоцыях накіраваны да вечных ідэалаў Дабра, Ісціны, Прыгажосці, Абавязку, Радзімы. А душа — гэта, хутчэй, маральна-псіхалагічны пачатак, які праяўляецца перш за ўсё ў любові да чалавека і ў чалавечым суперажыванні. Ёсць, безумоўна, людзі, слабыя духам, а таксама — з нізкай душой і ўвогуле бяздушныя.

Чалавеку высокай духоўнасці ўласціва адчуванне свабоды і гонару, дабрыні, любові, міласэрнасці і літасці, адказнасці перад сабой і іншымі людзьмі, спачування і цярплівасці, уласнай годнасці, сумлення, шчырасці, вернасці ідэалам.

Мерай духоўнасці заўсёды ацэньваецца сапраўдная сутнасць асобы. Лепшая характарыстыка чалавеку — моцны духам і душэўны. Але не ўсякі, на жаль, дакранаецца да духоўнасці, тым больш у цяперашні час. Зараз у грамадстве мы сутыкаемся са шматлікімі праявамі бездухоўнасці — гэта адсутнасць ідэалаў, цынізм і цемната, рабская залежнасць ад нізкіх жаданняў і прымітыўных схільнасцей, агрэсіўныя паводзіны, злоснасць, бязлітаснасць і г.д. Але нават у такіх умовах мы павінны заставацца людзьмі высокадухоўнымі.

Усё вышэй сказанае пра чалавека як сацыяльна-прыроднай, космабіяпсіхасацыядухоўнай істоце можна выразіць у схеме:

Вывады: 1. ***Чалавек праяўляе сябе як разумная сіла касмічнага маштабу. 2. Чалавек — жывы арганізм. 3. Псіхіка чалавека адрозніваецца ад псіхікі жывёл. 4. Чалавек — грамадская істота. 5. Духоўнасць — самая важная характарыстыка чалавечнасці.***

Слоўнік

Абстракцыя — мысленне, адцягненне ад якіх-небудзь якасцей прадмета.

Антропны прынцып - навуковы вывад аб непарыўнай сувязі Космасу і чалавека.

Космас — Сусвет як самаўпарадкаванае і эвалюцыяніруючае цэлае.

Колы быцця — сферы праяўлення чалавекам сябе як касмічнай істоты, жывога арганізма, носьбіта розуму, грамадскіх адносін і духоўнасці.

Наасфера (ад *грэч.* — noos — розум і spharia — шар) — новы стан біясферы нашай планеты, пры якім разумная дзейнасць чалавека становіцца рашаючым фактарам яе развіцця.

1. Якія "колы быцця" перакрыжоўваюцца ў чалавеку?

2. У чым асаблівасці чалавечай псіхікі?

3. Што такое духоўнасць?

Практыкум

Падумайце

1. Самостоянье человека — залог величия его.

А.С.Пушкін

Як зразумець гэты выраз паэта?

2. У адной з сучасных філасофскіх кніг гаворыцца: "Чалавек можа быць апісаны як прыбор, які ажыццяўляе аперацыі над знакамі і іх паслядоўнасцямі".

Ці можна прыняць такі падыход да чалавека?

3. Вядомы біёлаг М.У.Цімафееў-Рэсоўскі пісаў: "На нашай планеце эвалюцыя прайшла рознымі шляхамі. Так, мы ведаем мінімум два тыпы вышэйшай нервовай дзейнасці: наш і які можна назваць безумоўна-рэфлектарным. Ці не з'яўляецца цудоўным лад грамадскіх насякомых? Як адрознівалася б жыццё на Зямлі, калі б пераможцамі і ў вядомай ступені царамі прыроды сталі не мы, людзі, а грамадскія насякомыя! Не было б, напрыклад, такіх рэчаў, як мараль і гераізм: з пункту погляду пчалы, якая джаліць і памірае, няма ніякага гераізму ў гэтым учынку, яна, пчала, для таго і прызначана і валодае спецыяльнымі прыстасаваннямі. Не было б этыкі і іншых узвышаных рэчаў, якія ёсць і будуць заўсёды, пакуль на Зямлі жывуць людзі, у якім ёсць свабодная воля".

Вы згодны з думкай вучонага?

4. Расійскі культуролаг П.С.Гурэвіч піша пра чалавека: "Мы можам, напэўна, указаць на адну сапраўды унікальную ўласцівасць чалавека: адкрытасць, незавершанасць яго як стварэння. У адрозненне ад іншых жывых істот чалавек здольны пераадольваць уласную від авую абмежаванасць, быць неадрыўнай часткай жывога свету і ўзвышацца над ім. У гэтым — дзіўная і істотная своеасаблівасць чалавека". (О человеческом в человеке. М., 1991. С. 264, 280).

Унікальнасць чалавека — у яго адкрытасці і незавершанасці. А ці можна зразумець, што такое чалавек, зыходзячы толькі з аднаго якога-небудзь "кола" яго быцця? Калі не, то чаму?

Прыслухаемся

Які нікчэмны ты, чалавек, пры ўсёй вялікасці сваёй у параўнанні з Сусветам. Які вялікі ты: пры ўсёй сваёй нікчэмнасці ты — частка Сусвету.

Ф.Рукерт

Прочие твари, пригнувшись к земле, только землю и видят.
Лик человека ж вознесся, и небо стал созерцать он,
Гордо подняв свои взоры к далеким небесным светилам.

Авідзій

Калі чалавек па прыродзе сваёй грамадская істота, то, значыць, толькі ў грамадстве ён можа развіваць сваю сапраўдную прыроду.

К.Маркс

Розніца чалавека з жывёлай менавіта ў тым, што ён толькі пачынаецца там, дзе жывёлы ўжо заканчваюцца.

В.Р.Бялінскі.

Што можна прачытаць

Сергеев Б. Как мозг учился думать. М., 1995.

О человеческом в человеке. М., 1991.

Сустрэча для вас

Музыка гармоніі і прыгажосці

Кожны чацвер у 22.10 на радыё "МІР" (107,1 FM) у эфір выходзіць праграма "Призрачный странник" (ці, як гучала б па-беларуску, "Прывідны вандроўнік"). Гэта гадзіна падарожжаў, фантазій і мрояў. А музыка, што гучыць у гэты час, — незвычайная. Вельмі прыгожая і гарманічная, яна нясе свайму слухачу спакой і адпачынак, дапамагае яму зазірнуць углыб сябе і з'ядняе з Сусветам. Гэта — музыка нью-эйдж.

І сёння ў нас у гасцях аўтар і вядучы праграмы "Призрачный странник" Аляксей Крупскі.

— Аляксей, што такое музыка нью-эйдж?

— Нью-эйдж — гэта маркетынгавы тэрмін, уведзены амерыканцамі для абазначэння рэлаксацыйнай, медытацыйнай і іншай — непадобнай — музыкі. Пазней межы стыля пашырыліся, і ў яго сталі трапляць музычныя альбомы і кампазіцыі з духоўным і псеўдадухоўным зместам.

Сёння нью-эйдж — вельмі шырокае паняцце, якое ўключае ў сябе мноства катэгорый. Але галоўнае, што нясе ў сабе такая музыка, — гэта стан. Бо яе ўздзеянне на чалавека адбываецца менавіта на духоўным узроўні.

— Музыка нью-эйдж прыйшла з Індыі?

— Я думаю, з Космасу. А Індыя — гэта адна з граняў, праз якую яна пралілася.

— Гэта музыка з'явілася таму, што чалавецтва стала больш духоўным ці, наадварот, для таго, каб зрабіць чалавецтва больш духоўным?

— Яна з'явілася таму, што ёсць на Зямлі людзі, якія глядзяць на свет па-іншаму, якім не цікавы стандартны набор сучаснай культуры. Гэтую музыку ствараюць людзі-сасуды, з багатым духоўным напаўненнем, людзі-каналы, якія чуюць, бачаць, адчуваюць — і перадаюць сваё адчуванне праз музыку. Такія людзі ёсць, напэўна, у любой краіне.

— Нью-эйдж — гэта элітарная музыка ці музыка для ўсіх?

— Няма ніякіх перашкод і абмежаванняў, і музыка нью-эйдж можа гучаць для ўсіх. Але па той прычыне, што многія слухаюць больш стандартную музыку ці нават не ведаюць пра існаванне нью-эйдж, якая ў параўнанні з камерцыйнай музыкай менш распаўсюджана, яе можна лічыць элітарнай.

— Ці патрэбна асаблівая падрыхтоўка для ўспрыняцця музыкі нью-эйдж — інтэлектуальная, духоўная?..

— Мабыць, так. Але некаторым такая падрыхтоўка даецца ад нараджэння. Бывае, з самага пачатку чалавек адчувае гэту музыку сваёй. А для іншых людзей неабходна пэўная падрыхтоўка, бо ёсць такія выбітныя творы, што непадрыхтаванага чалавека могуць проста апалохаць.

А наогул музыка адлюстроўвае вельмі многае. Скажы, што ты слухаеш, — і я скажу, хто ты.

— Прыхільнікі нью-эйдж кажуць, што гэта музыка лечыць...

— Гэта вядома. Працуюць цэлыя кампаніі над даследаваннямі ў галіне гукавой тэрапіі. Ствараюцца сардэчныя, поўныя любові мелодыі, якія станоўча ўплываюць на сэрца, самаадчуванне. Чалавеку стомленаму поўная музыка надасць бадзёрасці, іншая дапаможа адолець бяссонніцу.

Музыка — гэта вельмі магутны паток энергіі, што пакуль недаацэньваецца, але яго трэба вучыцца выкарыстоўваць на карысць чалавека.

— У музыцы нью-эйдж часта гучаць гукі прыроды, этнічныя матывы... Ці не з'яўляецца яна тугой па тым, што выцесніла цывілізацыя, настальгіяй па некранутай прыродзе і некранутай душы?

— У пэўным сэнсе так. Музыка нью-эйдж адсылае нас у далёкую мінуўшчыну, чые прымітыўныя рытмы з'яўляюцца адлюстраваннем некранутай прыроды ў значна большай ступені, чым сучасныя тэхнагенныя рытмы. Але музыка нью-эйдж звернута і ў будучыню, адкрываючы нам сваімі касмічнымі гукамі новыя прасторы.

— Нью-эйдж з англійскай мовы — новы век. З гэтай музыкай мы ўступілі ў XXI стагоддзе — яна выканала сваю ролю? Якая будучыня музыкі нью-эйдж?

— Я думаю, у яе цудоўная будучыня. І місія нью-эйдж не скончылася, бо новы век прыходзіць не тады, калі наступае новае стагоддзе па календары, а прыходзіць у сэрцы тых, хто гатовы жыць у новым веку. Магчыма, для кагосьці музыка нью-эйдж ужо выканала сваю ролю, але працягвае выконваць яе і далей. Гэтак жа як калі б машына давезла вас да месца прызначэння праз доўгі час і вялікую адлегласць, нельга сцвярджаць, што яна выканала сваю ролю. Так, выканала, але яна яшчэ доўга можа везці вас, каб толькі быў бензін...

— Аляксей, раскажы, калі ласка, пра сваю праграму — пра яе гісторыю і пра яе будучыню.

— Праграма — гэта пастаянны эксперымент, гэта падарожжа...

— Куды — у сябе?..

— "Царства нябеснае ёсць унутры вас". Безумоўна, гэта падарожжа і ў сябе. Але не трэба абмяжоўвацца асабістай самасцю. Трэба адкрываць свой унутраны космас, праз які можна выйсці на прасторы сусвету.

— Аляксей, ты толькі на пачатку свайго творчага шляху?

— Мяне не пакідае гэта адчуванне, хоць праграма існуе з невялікімі натуральнымі перапынкамі ўжо амаль два гады. І ёсць вельмі шмат праектаў, якія, спадзяюся, здзейсняцца.

— У праграме ты часта запрашаеш сваіх слухачоў да сумеснай творчасці...

— Так, кожны можа перажыць музыку, дапоўніўшы яе сваімі фантазіямі, сваім вопытам, зрабіць больш прыдатнай для свайго слыху. Слухач можа нават прадугадаць — і тады ён пабывае там, дзе пабываў кампазітар.

Мне цікава падарожнічаць разам. Фантазіі слухачоў, іх уражанні ад успрыняцця музыкі — гэта магчымасць убачыць свет іх сэрцамі, і гэта вельмі важна для мяне.

— Аляксей, у сваёй праграме ты часам робіш непапулярныя на радыё захады: маўляў, калі вы зараз за рулём, то пераключыцеся на іншыя хвалі, музыка, што будзе гучаць, не спрыяе канцэнтрацыі...

— Не, не так. Рэч у тым, што ёсць музыка, якая змяняе адчуванне часу, каб чалавек змог паглядзець на сябе і на сваё жыццё як бы збоку. А гэта суправаджаюць моманты забыцця, палёту, што натуральна пры правільным успрыманні добрай музыкі. Кіраваць аўтамабілем пры гэтым можа быць небяспечна, але я дапускаю, што ёсць людзі, якія могуць адначасова сачыць за дарогай і слухаць музыку сфер.

— Музычны праект на радыё — гэта не асноўная твая праца. Аляксей, дзе ты чэрпаеш натхненне?

— Як гэта ні банальна — у музыцы.

Вельмі часта думаю: хоць бы яшчэ гадзіну-другую для падрыхтоўкі... А жыццё такое, што многае даводзіцца рабіць за вельмі кароткі час, літаральна па дарозе ў студыю. Бывае, рыхтуеш праграму цэлы тыдзень. І я не ведаю, як іншыя.

Часам бываюць клопаты і справы, якія маюць вельмі далёкае дачыненне да космасу. Але музыка для таго і ёсць, каб штодзённасць не стала адзінай нашай рэальнасцю, а пераўтваралася ў дзівоснае жыццё.

Свет цудоўны — і музыка дапамагае нам гэта адкрыць.

**Гутарыла
Галіна СІДАРОВІЧ.**

Просім адгукнуцца

Са 150-годдзем!

У паўночнай частцы Іўеўскага раёна, што ў Гродзенскай вобласці, сярод узвышшаў Ашмянскай грады знаходзіцца сяло з самабытнай назвай — Трабы.

Мая вёска —
вёска Трабы.
Старажытнае мястэчка
У даліне між пагоркаў
Прытаілася над рэчкай.

Подыхам сівой даўніны
Вее і ад назвы вёскі.
Заснаваў яе калісьці
Трабус — знатны
князь літоўскі.

Так піша аб сваёй малой Радзіме наша юная паэтка, вучаніца восьмага класа Алена Ведарацкая.

Гісторыя Трабаў багатая і самабытная. Але нам хочацца ўзгадаць сёння лёс толькі адной памятнай для многіх пакаленняў тутэйшых жыхароў установы — Трабскай сярэдняй школы. Па няпоўных даных архіўных дакументаў, у 1851 годзе ў Трабах было створана сельскае прыходскае вучылішча ведамства Міністэрства дзяржаўнай маёмасці. У 1857 годзе тут працаваў усяго адзін настаўнік, вучылася 45 вучняў, мелася 57 падручнікаў і 15 прописаў.

У 1890 г. школа ператворана ў народнае вучылішча па рашэнні валаснай управы. У 1912 г. была рэарганізавана ў двухкласную: працавалі тры аддзяленні першага класа і два аддзяленні другога. З 1929 г. — сямігодка з польскай мовай выкладання, але як прадмет вывучалася і беларуская мова. У 1950 годзе адбыўся першы выпуск сярэдняй школы.

У 2001 годзе школа будзе адзначаць 150-годдзе свайго існавання. Калектыў установы просіць былых вучняў і выпускнікоў адгукнуцца на падзею, прыслаць кароткую інфармацыю аб сабе.

Урачыстасці адбудуцца 3 лютага 2001 года.

Наш адрас: 231352, п/а Трабы Іўеўскага раёна Гродзенскай вобласці.

Тэлефон: (8-295) 3-21-11.

**Калектыў
Трабскай сярэдняй школы
Іўеўскага раёна.**

Смяшынкі

— Дарагая, — пытаецца муж у жонкі, — чаму ты папрасавала мне штаны толькі ўнізе?

— Я ж прасіла цябе падоўжыць шнур праса.

* * *

— Я сёння прачытала ў газеце, што чалавек за год павінен з'есці тры кілаграмы солі, — гаворыць у час абеду мужу маладая жонка.

— Так, дарагая, але не за адзін раз, — адказаў муж, спрабуючы перасолены суп.

* * *

Вядуць гаворку дзве маладыя гаспадыні:

— Я ведаю як чысціць цыбулю і не плакаць, — гаворыць адна.

— Няўжо?! Як гэта?

— Даручаю чысціць цыбулю мужу.

* * *

— Няўжо табе было не сорамна пайсці пад самы Новы год у кафэ і не вярнуцца дахаты? Я ўсю ноч не змагла звесці вачэй!

— А ты думаеш, што я звёў.

* * *

— Ты чула, гавораць, што мужу і жонцы, перш чым пярэчыць адзін аднаму, патрэбна палічыць да дзесяці.

— Так, я таксама чула пра гэта. Суседзі да гэтага часу ўпэўнены, што мы цэлымі днямі дапамагаем дзецям па матэматыцы.

* * *

Муж і жонка не размаўляюць некалькі дзён. Але вось мужу даводзіцца ехаць у камандзіроўку. Поезд адпраўляўся рана. І муж піша запіску жонцы: "Разбудзі мяне у шэсць раніцы". Жонка падымаецца рана, знаходзіць на кухонным століку запіску і, глянуўшы на насценныя часы, піша: "Уставай! Ужо шэсць!"

**Падрыхтавала
Аліна ЯНКОЎСКАЯ.**

Цікаўным

Па слядах "снежнай кнігі"

Зіма. Выйшла на паляванне куніца. У маўклівым лесе пануе застылая цішыня — быццам бы ўсё заснула ці вымерла. Але ці так гэта?

Прыслухайцеся, прыгледзьцеся.

...Вось дзесьці далёка гаўкнула лісіца, падаўся на горку заяц-русак. А ля старой хвоі — вылушчаныя шышкі: збудаваў сваю "кузню" дзяцел.

А тут што цікавае? Ад хвоі да хвоі праляглі скінутыя з галінак снежныя камочкі. Вопытны натураліст адразу зразумее — выйшла на паляванне куніца. А вось і кароценькі ланцужок яе слядоў, некалькі ўмяцін на снезе, касмылі шэравата-бурай поўсці ды застылыя каплі крыві — тут куніца нагнала вавёрку.

Лясная куніца — прыгожы, цёмна-палевай афарбоўкі звярок з тонкім і гнуткім целам, шырокай мордачкай і доўгім хвастом, памерам з вялікую кошку.

Распаўсюджана лясная куніца даволі шырока, з'яўляецца жыхаркай старых хваёвых, лісцевых і змешаных лясоў, дзе шмат буралому і дуплістых дрэў. Корміцца ў асноўным маленькімі грызунамі, зайцамі, птушкамі, летам ласуецца ягадамі і насякомымі.

Куніца — вельмі рухавы звярок, імгненна пераскоквае з дрэва на дрэва, не менш паспяхова рухаецца і па зямлі. Сваё логава будуе ў дуплах, зрэдку займае вавёрчыны гнёзды (гайна).

Футра куніцы здаўна цэніцца вельмі высока — адразу пасля сабалінага. А якое цікавае паляванне на куніцу! Тут трэба добра ведаць звычкі звярка, умець чытаць "белую лясную кнігу", мець вострыя слых і зрок. Амаль незаменным бывае пры паляванні на куніцу сабака-лайка. Акрамя таго, куніцу ловяць пасткамі, рознымі самаловамі, сеткай-абмётам.

Рыба просіць дапамогі

Вялікае ў нашай рэспубліцы племя рыбаловаў. І гэта не дзіўна. Тэрыторыя Беларусі літаральна зрэзана стужкамі рэк, усыпана карункавымі плямамі вялікіх і малых азёр; агульны водны баланс удала дапаўняецца мастацка залітымі вадасховішчамі, мноствам пабудаваных сажалкавых гаспадарак і гадавальнікаў. І зусім не дзіўна, што больш паловы мужчынскай часткі насельніцтва (ды і многія жанчыны), аддаюць перавагу рыбалцы як лепшаму адпачынку і спосабу папаўнення сямейнага рацыёну найбольш паўнацэнным дыетычным прадуктам, а часам — проста прыемнаму баўленню часу.

Але зіма — гэта цяжкі перыяд для ўсяго жывога, а для рыбы — асабліва. Сажалкі скаваны лёдам, рэзка скарачаецца доступ і ўтрыманне ў вадзе кіслароду. Да прабітых лунак рыба ідзе "на брэдуху", вяла рухаецца на глыбінях у донных ямах, бухтах і паглыбленнях — так званых зімавальных ямах.

І абавязак чалавека ў гэты час — дапамагчы хвастатым сабратам нашым перажыць цяжкі перыяд, засцерагчы ад заморных з'яў, калі рыба гіне ад недахопу кіслароду. А на зімавальных ямах лоўлю трэба ўвогуле прыпыніць, гэтага патрабуе дзеючае правіла рыбалоўства. Кожны, наколькі можа, абавязаны ўнесці свой уклад у гэтую высакародную справу з тым, каб максімальна засцерагчы рыбу ад гібелі, каб дружны веснавы нераст даў новае рыбнае папаўненне пасля чарговага нераставання і выклёву моладзі.

Настаўнік павінен патлумачыць усё гэта школьнікам і разам з імі забяспечыць пасільную дапамогу "братам нашым меншым".

**Вячаслаў СТОМА,
грамадскі інспектар
рыбааховы, пісьменнік
і журналіст.**

Рэдакцыя часопіса "Роднае слова" выказвае глыбокае спачуванне сябру рэдакцыйнай рады часопіса, загадчыку кафедры беларускай мовы Беларускага дзяржаўнага тэхналагічнага універсітэта Вользе Кузьміч з прычыны заўчаснай смерці МУЖА.

Фёдар ПАЛАЧАНІН

Не свая віна

Трагедыя ў трох частках

(Працяг. Пачатак у № 135 за 21 снежня 2001 г.)

Карціна восьмая

Інтэрнацкі пакой. Аксана, седзячы ў крэсле, штосьці вяжа. За сталом сядзіць Верачка. Яна толькі што напісала два пісьмы. Раскладвае іх у канверты і заклейвае.

Верачка. Хоць амаль у кожным пісьме прашу прабачэння ў мамы за крыўду, што прычыніла ёй у час свайго ад'езду, але ўсё роўна адчуваю сябе вінаватай.

Аксана. Я ўпэўнена, што твая мама на тую крыўду даўно забылася.

Верачка. Яна піша, што крыўды ніякай няма. Лепш ніколі не крыўдзіць бацькоў... (*Пасля паўзы*). Як успомню дом, так і бачу маму са слязамі на вачах, вельмі ўстрывожаную маім ад'ездам.

Аксана. А ты ўспамінай той час, калі яна была вясёлай.

Верачка (*уздыхае*). А мне гэта не дае спакою. Не магу дачакацца сустрэчы з мамай, каб стаць перад ёй на калені і папрасіць прабачэння. Відаць, супакоюся толькі тады, калі ў яе вачах убачу спакой і радасць.

Аксана. Верачка, па-мойму, там вялікай крыўды і не было, каб так моцна перажываць.

Верачка. Я вельмі шкадую, што тады не засталася дома на пару дзянькоў. Трэба было супакоіць і падрыхтаваць маму да майго ад'езду, а то атрымалася, што я паехала супраць яе волі. Можна сказаць, сілаю вырвалася з маміных рук. Я прычыніла душэўны боль, крыўду самаму дарагому, самаму міламу чалавеку.

Аксана. Ды не крыўдуе яна па цябе. Будзь спакойна!

Верачка. Я добра ўяўляю, як мама адразу за мяне перажывала, як сумавала. Тут маё сэрца ад суму разрывалася, а дома — маміна.

Аксана. Што яна сумавала і перажывала, я з гэтым згодна. Цяпер ужо, напэўна, і яна прывыкла.

Верачка. Я вельмі спадзяюся паступіць сёлета ў медінстытут і гэтым абрадаваць сваіх бацькоў. Гэта і будзе мой разлік за іх непакой, трывогу. Толькі хутчэй бы ўсё гэта збылося! (*Бярэ альбом, раскрывае яго і глядзіць на фотаздымкі*). Мае мілыя татачка і мамачка! Я пастараюся, каб у вашых вачах больш не было слёз, каб вашы сэрцы ніколі не ведалі трывогі за мяне.

Аксана. Ты, можа, новыя фотаздымкі атрымала?

Верачка. Не, усе тыя самыя. Проста вельмі захацелася зноў іх перагледзець, успомніць свой дом і ўсіх родных. (*Уздыхае.*) Не ведаю, што сёння са мной зрабілася. Ужо каторы раз праглядваю альбом. Такі сум напаў... Здаецца, каб магла, птушкай паляцела б дадому.

Аксана. Мінуткі слабасці ў кожнага бываюць. Сама не раз перажывала такое.

Верачка. У мяне сёння не мінуткі слабасці... Увесь дзень на душы нейкая незразумелая трывога, нейкі незвычайны сум.

Аксана. Гэта, напэўна, ад таго, што ты, акрамя работы, амаль нідзе не бываеш. Толькі кнігу з рук не выпускаеш. Схадзіла б куды ды развеялася б крыху. Жыць у горадзе і сумаваць...

Верачка. Ты ж ведаеш, што я ехала ў горад не дзеля забавы. Мне трэба ажыццявіць сваю мару.

Аксана. Трэба ж неяк спалучаць, як кажуць, карыснае з прыемным, а то не адчуеш і гарадскога жыцця.

Верачка (*з прыязнай усмешкай*). А ці многа ты яго адчуваеш, седзячы разам са мной у гэтых сценах?

Аксана. Я ж на многа раней за цябе прыехала сюды і паспела нацешыцца з гарадскога жыцця. (*Уздыхае.*) Каб я мела людскую работу ў вёсцы, то сюды, напэўна, не паехала б.

Верачка. І я толькі па гэтай прычыне апынулася тут.

Аксана. Усё роўна нельга жыць толькі ўспамінамі ды планамі на будучае. (*Пасля нейкага маўчання.*) Калі не сакрэт, каму пісьмы настрачыла? Можа, зноў Віталію?

Верачка. Віталія я не прывучаю да частых пісем. Няхай яшчэ тое чытае, што раней выслала. Сёння ў мяне думкі толькі пра дом.

Аксана. І ты аж два пісьмы дамоў напісала?

Верачка. У адным — сюрпрыз для бацькоў.

Аксана. Во, маладзец!

Верачка (глянуўшы на гадзіннік). Пара збірацца на работу... (*Пасля паўзы*). Ці паверыш, Аксана? Сёння мне штосьці не хочацца ісці на работу. Такога раней ніколі не было. Што зрабілася са мной, не ведаю.

Аксана. Можа, што начная змена?

Верачка. Я ж да іх ужо прывыкла. (*Устае і пачынае збірацца на работу.*)

Аксана. Нагледзелася на фотаздымкі, наўспаміналася, растрывожыла сваю душу. Вось і прапаў настрой. Нічога, пройдзе... Такое і ў мяне не раз было.

Верачка (*занепакоена*). А дзе гэта наша Ірыяда? Ёй жа таксама пара ісці на работу. Яна ж папрасілася, каб яе перавялі ў адну змену са мной. Нашы пасты нават побач.

Аксана. Во, здарова! У вольную хвіліну можаце перакінуцца слоўцамі.

Верачка. Дзе там да слоўцаў?! Ірыяда апошнім часам нейкая, як не свая. Больш маўчыць. Дома мала бывае. Дзе гэта яна цяпер? На работу хутка, а яе яшчэ няма.

Аксана. Ірыяда казала, што адразу пойдзе на работу. У яе паўнейшы разлад з Генадзем. Скардзілася, што ён зусім адбіўся ад рук, што апошнім часам нават пазбягае яе. Цяпер яна, напэўна, і шукае сустрэчы з ім. Табе Ірыяда нічога не расказвала?

Верачка. Не. Раней, бывала, расказвае і пра сябе, і пра Генадзя, толькі паспявай слухаць. А цяпер дзе тыя размовы дзеліся? Відаць, бедненькая, моцна перажывае. Мне яе вельмі шкада.

Аксана. Ірыяда не такі чалавек, каб папусціць сябе ў крыўду. Мне здаецца, што яна даб'ецца свайго. Генадзь будзе яе.

Верачка. Я так хацела б, каб у іх усё было добра! (*Падыходзіць да стала і кладзе ў сумачку пісьмы*). Па дарозе ўкіну, каб хутчэй пайшлі. (*Уздыхае*). Спакойнай ночы, Аксана!

Аксана. Верачка! Шчаслівай адпрацаваць!

Верачка выходзіць.

Зацямненне.

Карціна дзевятая

Чыгуначная станцыя. Тут раз-пораз гудуць цягнікі. Верачка з ліхтаром у руках стаіць на платформе. Да яе падыходзіць Ірыяда.

Ірыяда. Вера, я табе прывітанне ад Генадзя прынесла.

Верачка (*здзіўлена*). Ад каго?!

Ірыяда. Ад Генадзя.

Верачка (*спакойна*). Калі ўжо прынесла, дзякую.

Ірыяда (*дакорліва*). Што круціш носам? Можа, скажаш, што не чакала?!

Верачка. Ніколечкі... Ты мяне вельмі здзівіла.

Ірыяда. А ты мяне яшчэ больш! (*Пасля паўзы.*) Не прыкідвайся! Мне Генадзь сам сказаў, што ты — дзяўчына яго мары.

Верачка. Кажуць: марыць не шкодна. Няхай крыху памарыць.

Ірыяда. Каб жа не абнадзейвала, не марыў бы...

Верачка (*устрывожана*). Ірыяда, ты сур'ёзна?! Генадзь жа — герой твайго рамана, а ў мяне ёсць Віталій.

Ірыяда. Віталій далёка, а Генадзь пад рукамі.

Верачка. Па-мойму, Генадзь не пад рукамі, а ўжо ў тваіх руках.

Ірыяда. Быў у маіх, пакуль ты не перахапіла ў свае. Ён ужо адчаліў ад майго берага.

Верачка. Не перажывай дарэмна! Каля майго берага Генадзю прыстані не будзе.

Ірыяда. Ты толькі так кажаш, а сама, напэўна, думаеш, каб хутчэй дачакацца яго.

Верачка (*з крыўдай у голасе*). Ірыяда, як ты магла такое падумаць?

Ірыяда. Мяне Генадзь сам навёў на гэты роздум.

Верачка (*здзіўлена*). Генадзь?!

Ірыяда (*спахопліваецца*) Верачка! Я толькі пажартавала!..

Верачка (*з палёгкай*). Ну, і жартачкі ж у цябе!

Ірыяда (*ласкава*). З кім жа тады жартаваць, калі не з сяброўкай?! (*Заўважыўшы цягнік, які набліжаецца, задзірае галаву ўверх.*) Верачка, глянь! Вунь зорачка падае!

Верачка (*глядзячы ўверх*). Дзе?!

Ірыяда (*паказваючы рукой*). Вунь! Вунь! Глядзі вышэй!

Ірыяда знянацку моцна штурхае Верачку ў плечы. Тая падае з платформы пад таварны цягнік. Ірыяда бяжыць на свой пост.

Вось і ўпала твая зорачка, няшчасная разлучніца! Яшчэ таварнячок малоціць твае костачкі. (*З захапленнем.*) Гэта ж такі зручны выпадак падвярнуўся! Таварняк, як па заказу, ішоў заднім ходам. Нікога блізка не было. Ніхто нічога не бачыў. І яе пост! Усе падумаюць, што Вера сама трапіла пад цягнік. (*З радасцю.*) Ужо не будзе дурманіць галаву Генадзю, а то толькі трызніў гэтай дуравеншчынай. Яе песенька ўжо спета! А я цяпер не пашкадую сваёй ласкі і зраблю ўсё магчымае, каб Генадзь навек быў мой. Яно так і будзе! Дзе ж ён дзенецца цяпер?! (*Пасля паўзы.*) Трэба зрабіць выгляд, што я працавала і нічога не ведаю.

Частка трэцяя

Карціна дзесятая

Дэкарацыі другой карціны. На канапе сядзіць заплаканая Мальвіна ў чорнай хустцы. Яна трымае ў руках Вераччын партрэт і пільна глядзіць на яго. Уваходзіць Дарафей з пісьмом у руках.

Дарафей (*садзіцца на крэсла*). Я пісьмо атрымаў.

Мальвіна (*нясмела*). Можа, зноў ад Верачкі?

Дарафей. Што ты?! Ужо месяц, як няма нашай Верачкі, а ты яшчэ спадзяешся атрымаць ад яе пісьмо.

Мальвіна. Дык мы ж адно атрымалі...

Дарафей. Тое ж было праз тыдзень пасля таго, як... (*Уздыхае.*)

Мальвіна (*не адразу*). А гэта ад каго?

Дарафей (*разглядваючы канверт*). Тут толькі напісана: горад Мінск, вуліца Чырвоная, 4. Дом радыё.

Мальвіна. Мы ніколі адтуль ніякіх пісем не атрымлівалі. Гэта, можа, не нам, а так каму.

Дарафей. Не. Тут правільна напісана наша прозвішча, маё імя. І нават маё імя па бацьку. Нехта, ведаючы нас, пісаў.

Мальвіна. Тады чытай хутчэй, што там пішуць.

Дарафей (*выняўшы пісьмо, чытае*). Добры дзень, паважаныя Мальвіна Сцяпанаўна і Дарафей Іванавіч! Слухайце, калі ласка, радыёперадачу "Ад шчырага сэрца", якая выйдзе ў эфір 30 мая ў 19 гадзін. Па просьбе вашай дачкі Веры для вас прагучыць музычнае віншаванне.

Мальвіна. Паслухай, бацька! Мне неяк аж не па сабе. Верачкі няма ў жывых, а тут музычнае віншаванне ад яе. Можа, хто захацеў панасміхацца з нас?

Дарафей. А я не думаю, што хто-небудзь стане сыпаць соль на нашу рану.

Мальвіна. Я ніяк не магу зразумець... Раней мы ніколі не атрымлівалі віншаванняў праз радыё. Тут штосьці не так. Усё роўна не будзем слухаць радыё.

Дарафей. А калі гэта сапраўды Вераччына віншаванне, а мы яго не паслухаем? Яна ж ужо больш ніколі не зможа напісаць. Гэта ж апошняе!..

Мальвіна. Каб жа як даведацца, што гэта сапраўды дачушка напісала! Можа, каб з кім пагаварыць?

Дарафей. А, па-мойму, усё так. Гэта Верачка хацела зрабіць нам прыемнасць. Толькі пакуль яе пісьмо дайшло ў Мінск, пакуль яго там прачыталі ды нам напісалі, дык і прайшло многа часу. А, можа, і там чарга якая ёсць? Ты думаеш, што людзі мала пішуць?

Мальвіна (*разважліва*). Можа, яно і так?

Дарафей. Трэба абавязкова паслухаць. (*Спахопліваецца.*) Гэта ж ужо ці не сёння трыццатага?!

Мальвіна. Глядзі сам. Я ўжо дні і чыслы пагубляла...

Дарафей (*падыходзіць і глядзіць на каляндар*). Мальвіна, сёння трэба слухаць!..

Мальвіна (*страпянуўшыся*). Дык жа ў той перадачы, мусіць, адны песні гучаць. А як жа нам іх слухаць?! У нас жа жалоба!

Дарафей. А мы паслухаем толькі тую, якую Верачка прасіла для нас.

Мальвіна. Добра было б, каб яе ўпачатку перадалі...

Дарафей. Там ужо як выпадзе... (*Глядзіць на гадзіннік.*) Ужо тая перадача ідзе. Трэба хутчэй уключаць.

Мальвіна. Уключай, каб хоць пачуць... Можа, і Вераччына пісьмо зачытаюць.

Дарафей уключае радыё, сам сядае побач з Мальвінай.

Голас дыктара. Працягваем знаёміць вас з пісьмамі:

"У вёсцы Зарэчча, што на Віцебшчыне, жывуць мае бацькі Мальвіна Сцяпанаўна і Дарафей Іванавіч. 30 мая спаўняецца 25 гадоў, як яны разам крочаць па жыцці. Дарагія татачка і мамачка! Віншую вас з юбілеем! Жадаю вам доўгага спакойнага жыцця! Каб вы заўсёды былі здаровымі, вясёлымі і шчаслівымі! Зямны паклон вам за вашу пяшчоту, клопаты і ласку!" Паважаныя Мальвіна Сцяпанаўна і Дарафей Іванавіч! Мы далучаемся да віншаванняў вашай дачкі Веры і па яе просьбе ўручаем вам музычны падарунак — песню "Толькі з табою" на словы Адама Русака, музыка Ісака Любана.

Гучыць песня. Дарафей і Мальвіна ўважліва слухаюць, раз-пораз выціраючы слёзы. Пасля песні Дарафей выключае радыё.

Мальвіна (*не адразу*). Вось і засталіся мы толькі з табою. (*Пасля нейкага маўчання.*) Верачка! Дзетка роднenькае! (*Цалуе Вераччын партрэт.*) Атрымалі мы ад цябе неспадзяваны падарунак... Дзякуй табе, дачушка, за памяць пра нас!..

Дарафей. А ты толькі не верыла, што Верачка сама напісала.

Мальвіна (*раздумліва*). Апошняе яе віншаванне... (*Пасля паўзы.*) Хоць і была далёка, але ўсё роўна помніла пра бацькоў.

Дарафей. Не толькі помніла, але і хацела нас парадаваць...

Мальвіна. На вялікі жаль, радасці не атрымалася, а памяць будзе вечнай.

Дарафей. Хіба можна забыцца пра роднае дзіцятка?!

Мальвіна (*пасля паўзы*). Дарафей, я вельмі часта думаю і не раз хацела табе сказаць... (*Задумваецца.*)

Дарафей. Што ты хацела сказаць?

Мальвіна. Мне здаецца, што наша Верачка загінула не па сваёй віне.

Дарафей. Ты так думаеш? А хто ж, па-твойму, вінаваты.

Мальвіна. Па-мойму, яна загінула праз дрэнных людзей, а не праз сваю неасцярогу.

Дарафей. Табе ўжо не раз тлумачылі, што вінавата і Вераччына неасцярога і тая стрэлачніца, што, не аб'явіўшы маршрут, накіравала на яе пост састаў.

Мальвіна. Няўжо Верачка не ведала, што будзе цягнік?! Яны ж там, напэўна, па нейкаму раскладу ідуць?

Дарафей. Ёй жа не аб'явілі маршрут...

Мальвіна. Верачка сама магла ўбачыць ці хоць пачуць, што ідзе цягнік.

Дарафей. Цягнік жа ішоў заднім ходам, таму і не асвяціў яе.

Мальвіна. Дык жа затое павольна ішоў. Яна ж магла ўцячы.

Дарафей (*уздыхае*). Каб змагла, уцякла б, а то, відаць, не ўдалося.

Мальвіна. Верачка ж не першы дзень працавала. Яе ж вучылі, як трэба рабіць.

Дарафей. Мальвіна! Усякія бываюць нечаканасці...

Зацямненне.

Карціна адзінаццатая

Дэкарацыі без змен. На канапе сядзіць Мальвіна у чорнай хустцы і Аксана з чорным шарфом у прычосцы.

Мальвіна (*выцірае слёзы*). Адразу думала, што не перажыву такога горачка. Цяпер здзіўляюся, як толькі маё сэрца вытрывала... (*Плача.*)

Аксана (*ласкава*). Цётачка! Роднenькая! Трымайцеся як-небудзь!.. Не плачце!.. Кажуць, слязамі гору не паможаш. Паберажыце сваё здароўе!

Мальвіна. А яно мне ўжо не патрэбна.

Аксана. Як жа без здароўя жыць?!

Мальвіна (*трохі супакоіўшыся*). Я, здаецца, нічога больш не хацела б ад Бога, каб толькі хутчэй памерці і каб пахавалі каля Верачкі. Яе маладзенькай ужо няма на свеце, а мне старой нашто тут балтацца. Які толк з мяне?!

Аксана. Цётачка, нельга так разважаць... Трэба жыць і думаць пра будучае.

Мальвіна (*уздыхае*). Будучага ў мяне ўжо няма. Ёсць толькі мінулае ды ўспаміны пра яго. Чакаю сустрэч з дачушкай хоць у сне.

Аксана. А ці сніцца вам Верачка?

Мальвіна. Нядаўна сніла...

Аксана. Цётачка, раскажыце, як...

Мальвіна. Сню, што Верачка ў вэлюме і ва ўсім тым убранні, у якім яе пахавалі, дома сядзіць за сталом і такая сумная, сумная. Я пытаюся, чаму яна такая сумная. А Верачка мне кажа, таму што жыла ў горадзе без апекі. Вось які дзіўны сон!

Аксана. Сапраўды цікава!..

Мальвіна (*не адразу*). Маё сэрца прачувала недобрае. Я ж яе так не пускала ў горад!

Аксана. Мне Верачка расказвала...

Мальвіна. І не пусціла б, дык бацька дапамог ёй вырвацца з маіх рук.

Аксана. Ніхто ж не думаў, што так можа здарыцца.

Мальвіна (*крыху падумаўшы*). Аксана, і цяпер маё сэрца падказвае, што там не так усё было, як мне расказалі. Не хачу гэтаму верыць... Я ўпэўнена, што Верачка загінула не па сваёй віне.

Аксана. У цётачкі сапраўды незвычайнае сэрца. (*Пасля нейкага маўчання.*) Шчыра кажучы, я прыехала сюды не толькі, каб пабыць на Верыччынай магіле, але і расказаць вам праўду. Я яе найлепш ведаю, бо мы з Верачкай былі, як сёстры. (*Крыху падумаўшы.*) Пасля таго няшчасця Верачка пражыла яшчэ амаль двое сутак.

Мальвіна (*нецярпліва*). Ты, можа, тады бачылася з ёю?

Аксана. Я некалькі разоў наведвала Верачку ў бальніцы.

Мальвіна. І, можа, з ёй гаварыла?

Аксана. Гаварыла... Тады мне Верачка і расказала, як усё было. Яна да апошняга была пры памяці. Не раз пыталася ва ўрачоў і ў мяне, ці будзе жыць. Вельмі баялася, каб не застацца калекай. Чатыры аперацыі вытрымала, а пятую — не змагла.

Мальвіна. Аксанка! Што Верачка табе расказала?!

Аксана (*не адразу*). Даруйце, цётачка, калі ўзнаўлю ці павялічу ваш боль!

Мальвіна. Дзетка, на гэта не зважай! Расказвай усё, што ведаеш!..

Аксана. Я лічу, што маці павінна ведаць праўду, якой бы горкай яна ні была.

Мальвіна. Правільна, дачушка! Маё сэрца ўсё роўна не супакоіцца, пакуль не даведаецца праўды. Расказвай, толькі ўсё падрабязна.

Зацямненне

Карціна дванаццатая

Яркім промнем пражэктара асветлены стол, за якім сядзіць Верачка і чытае кнігу. З прыцемкаў з'яўляецца Мальвіна.

Мальвіна (*здзіўлена*). Верачка! Ты і тут кніжкі чытаеш?!

Верачка (*адарваўшыся ад кнігі*). Чытаю, мамка!

Мальвіна. Я ніколі не думала, што тут могуць быць кніжкі.

Верачка (*устае*). У гэтым свеце ёсць вялікая бібліятэка, у якой я знайшла тыя кнігі, што і на зямлі. Акрамя таго, там знаходзяцца і тыя кнігі, якія хоць і былі ўжо напісаны, але на зямлі яшчэ не з'явіліся.

Мальвіна. Дачушка! Я думала, што ў вас вечны спакой. А тут, аказваецца, і кніжкі ёсць, і іх чытаюць...

Верачка. Мамка! Тое, чаму чалавек навучыўся на зямлі, застаецца з ім, каб ён далей мог развіваць свой розум і сваю душу.

Мальвіна. Дзіўна... ніколі б не падумала...

(Працяг будзе).

Галоўны рэдактар Алег КУЛІЦКІ

ЗАСНАВАЛЬНІК — МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
Рэгістрацыйны нумар 370.
ДЗЯРЖАЎНАЕ ПРАДПРЫЕМСТВА "ДОМ ПРЭСЫ". 22 00 13, МІНСК, вул. Б.ХМЯЛЬНІЦКАГА, 10-а

НАШ АДРАС:
220034, МІНСК, ВУЛІЦА ЗАХАРАВА, 42.

Тэлефоны: прыёмнай рэдакцыі — 36-91-42; першага намесніка галоўнага рэдактара — 36-53-22; намесніка галоўнага рэдактара-адказнага сакратара — 36-40-63; аддзелаў: школ - 36-43-62, праблем выхавання - 36-43-71, 36-90-63; інфармацыі - 36-41-55; ВНУ і тэхнікумаў - 36-44-25; прафтэхадукацыі, пісьмаў і сацыяльных праблем - 36-44-25; культуры - 36-41-55.

Аўтары допісаў у рэдакцыю паведамляюць свае прозвішча, поўнасцю імя і імя па бацьку, пашпартныя звесткі (нумар пашпарта, дату выдачы, кім выдадзены пашпарт), асноўнае месца работы, зваротны адрас, нясуць адказнасць за дакладнасць фактаў і іншай інфармацыі.

Пісьмы, рукапісы, фотаздымкі і малюнкі не рэцэнзуюцца і не вяртаюцца.

Аб'явы могуць друкавацца не толькі на дзяржаўнай, але і на замежных мовах.

Меркаванне аўтараў публікацый не абавязкова адлюстроўвае пункт гледжання рэдакцыі.

Адказны дзяжурны Тацццяна ЗАХАРЫНА.

Друкарня выдавецтва "Беларускі Дом друку", 220041, Мінск, праспект Ф.Скарыны, 79.
Аб'ём — два друкаваныя аркушы. Спосаб друку — афсетны. Фармат А2. Індэкс 63867.
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 Замова №10
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

Падпісана да друку 10.1.2001 г. у 18.10
Наклад 30.000 паасобнікаў.